

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 913:556.53(497.47)
621.22:502

Prejeto: 1. 8. 2021

**Matija Zorn**

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: matija.zorn@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-5788-018X

Blaž Komac

dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: blaz.komac@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-4205-5790

**»Soča najlepša reka v Evropi«* –
med hidroenergijo in naravovarstvom**

IZVLEČEK

Soča je pomemben vodni vir, katerega vodni potencial so zgodaj uporabili za transport in pridobivanje energije, v zadnjem stoletju predvsem električne. (Bila) je tudi stalen »poligon« za velike hidroenergetske načrte. V njenem srednjem in spodnjem toku je bilo zgrajenih več hidroelektrarn, ki letno proizvedejo več kot 1100 GWh električne energije, potencial reke pa je ocenjen na 1800 GWh. V obdobju od druge svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije so se ambiciozni načrti gradnje hidroelektrarn pojavljali vsako desetletje. Predstavljena je kronologija dogajanja in spreminjajoči se argumenti za gradnjo in proti njej, razvoj razprav pa je postavljen tudi v kontekst razvoja naravovarstvene misli in sodelovanja državljanov pri odločitvah.

KLJUČNE BESEDE

okoljska zgodovina, hidroenergija, naravovarstvo, HE Trnovo, HE Kobarid, HE Trebuša, HE Učja, Soča, Posočje

ABSTRACT

**»THE SOČA, THE MOST BEAUTIFUL RIVER IN EUROPE« –
BETWEEN HYDROELECTRIC POWER AND NATURAL PROTECTION**

The Soča River is an important water source, and its water potential was used early for transport and energy production, in the last century especially for electricity. For this reason, the Soča Valley is (was) a permanent »testing ground« for large hydropower plans. Several hydropower plants were built in its middle and lower reaches, generating over 1,100 GWh of electricity per year, and the potential of the Soča River is estimated at 1,800 GWh. In the period

* Julius Kugy je leta 1934 v knjigi »Die Julischen Alpen in Bilde« zapisal (str. 120): »Es ist meine Meinung, daß der Isonzo des schönsten Fluß Europas ist.«; prevod: »Menim, da je Soča najlepša reka v Evropi« (Kugy, Julijske, str. 246).

from the Second World War until Slovenia's independence, ambitious plans for the construction of hydropower plants appeared every decade. The chronology of events and the changing arguments »for« and »against« construction are presented, and the development of the discussions is also placed in the context of the development of the idea of nature conservation and participation.

KEY WORDS

environmental history, hydropower, environmental protection, HPP Trnovo, HPP Kobarid, HPP Trebuša, HPP Učja, Soča River, Soča Valley

Uvod¹

Zgornje Posočje je ena osrednjih slovenskih turističnih pokrajin,² a še do pred nekaj desetletji je bila »poligon« za velike hidroenergetske načrte (slika 1), ki »naj bi rešili težave pri preskrbi z elektriko in spodbudili gospodarski razvoj«.³

Reliefne oblike, povezane z vodotoki, so zelo privlačne za turiste, a tudi hidrotehnike, ki bi »koristno« uporabili moč reke. Obstoječe hidroelektrarne (HE) na Soči letno proizvedejo 1150 GWh električne energije (preglednica 1), potencial reke pa je ocenjen na 1800 GWh.⁴ Izziv za izrabo Soče je njen hudourniški značaj z velikim nihanjem pretokov ter obilico sedimentov.⁵ Pretočna nihanja lahko »ukrotimo« z izgradnjo pregrad,⁶ ki jih je danes v Alpah več kot 350. HE poleg pokrajinskih sprememb pomenijo tudi nevarnost poplav ob morebitnem podrtju pregrad⁷ ali zaradi napačnega upravljanja, kot na primer na Dravi leta 2012⁸ ali v Vajontu (Italija) leta 1963.⁹ Pri umeščanju HE se pojavi tudi vprašanje ekonomskih koristi. Kratkoročne koristi ima lokalno okolje le v času gradnje. Do srede osemdesetih let prejšnjega stoletja so takšni objekti lokalno nudili varna delovna mesta, danes pa zaradi avtomatizacije le peščico. Lastniki večjih HE imajo sedeže zunaj Alp, zato tudi davki ne ostajajo v lokalnem okolju.¹⁰

Prispevek daje vpogled v spreminjajoča se razmerja med energetske, kapitalskimi, okoljskimi in družbeno-političnimi spremembami, glede česar

je Soča primerljiva s sicer energetske bolj izrabljenimi rekami v italijanskih Alpah.¹¹ Osredotoča se na obdobje, ko so v takratni Socialistični republiki Sloveniji (SRS) obstajali ambiciozni načrti za izgradnjo velikih HE. Predstavlja kronologijo dogajanja in spreminjajoče se argumente »za« in »proti«, razvoj razprav pa postavlja v kontekst razvoja naravovarstvene misli in sodelovanja državljanov pri odločitvah. Analiza temelji na strokovni in publicistični literaturi.

Hidroenergija v Alpah

Alpe so velik vodni vir, pomemben za oskrbo s pitno vodo in gospodarstvo. Pomen povprečnega odtoka alpskih vodotokov, ki je približno 216 milijard m³ vode na leto, je elektrogospodarstvo prepoznalo že v drugi polovici 19. stoletja. Werner Bätzing¹² razlikuje več obdobjev razvoja (preglednica 1). V obdobju 1890–1920 nastajajo prve HE za potrebe lokalnega gospodarstva, nato do leta 1940 v Alpah zgradijo več kot 200 umetnih zajezev, alpska elektrika pa služi industrijskim središčem zunaj Alp. V obdobju 1940/55–1970 zgradijo več kot 100 novih zajezev. Po letu 1970 se pojavijo okoljski protesti zoper velike energetske projekte, njihova gradnja se z izjemo črpalnih elektrarn povečini konča. Med letoma 1990 in 2011 težnje po uporabi obnovljivih virov energije v Alpah vodijo v načrtovanje novih in večjih črpalnih HE, ki pa so jih zgradili malo. Po nesreči jedrske elektrarne v Fukušimi marca 2011 pride v nekaterih alpskih državah zaradi opuščanja jedrske energije do novih hidroenergetskih pobud. Danes je v Alpah 550 večjih HE s skupno močjo okrog 46 GW, največ v Italiji (14,4 GW) in najmanj v Sloveniji (0,5 GW).¹³ Letni potencial slovenskih rek 9100 GWh je »le« polovično »izkoriščen« ter odvisen predvsem od rek s povirjem v Alpah.¹⁴

¹ Raziskava je bila izvedena v okviru raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101) ter raziskovalnega projekta »Ustvarjanje, vzdrževanje, ponovna uporaba: mejne komisije kot ključ za razumevanje sodobnih meja« (J6-2574), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Povzetek članka je 31. 7. 2021 izšel v *Sobotni prilogi Dela* (Komac in Zorn, Samo od naravnih, str. 22–23).

² Vranješ, Zgodbe.

³ Pirih, Soška dolina, str. 313.

⁴ Šimac, Izraba vodne, str. 52.

⁵ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Rečni režimi; Hrvatini in Zorn, Climate.

⁶ Radinja, Projektirana HE Trnovo; Pirih, Soška dolina, str. 316.

⁷ Komac in Zorn, Naravne in umetne.

⁸ Zorn, The economic role.

⁹ Dykes in Bromhead, The Vaiont.

¹⁰ Bätzing, *Die Alpen*, str. 231, 233–234.

¹¹ Natek, Možnosti nadaljnega; Bonan, An alpine energy; Bonan, *Le acque*.

¹² Bätzing, *Die Alpen*, str. 221–222, 226–227.

¹³ Prav tam, str. 230.

¹⁴ *Water and Water Management*, str. 151, 164.

Hidroenergija v Posočju

Začetki hidroenergetske izrabe

V Posočju so bile HE, zgrajene med letoma 1890 in 1920, povezane z lokalnim gospodarstvom. Že konec 19. stoletja sta obratovali HE za potrebe rudnikov živega srebra v Idriji (od leta 1893) ter svinca in cinka v Rablju (od leta 1898).¹⁵

V medvojnem obdobju (preglednica 2) državni interes prevlada nad lokalnim. Leta 1921 so bili

predstavljeni načrti za izgradnjo devetih HE med izvrom Soče in Tolminom s skupno močjo 100,8 MW, od smelih načrtov pa sta bili uresničeni HE Plužna in Log (preglednica 2). Po načrtih iz leta 1929 je bila od sotočja z Idrijco do Gorice načrtovana veriga petih HE. Jez za HE pri Kobaridu bi imel 72 m, na Knežci pa 53 m. Obstajali so načrti izrabe največjega slovenskega visokogorskega (Krnskega) jezera (1394 m), desetletje kasneje so zgradili HE Dobljar in Plave¹⁶ (preglednica 2). Skupna moč HE, zgrajenih med svetovnjima vojnoma, je 51 MW, letna



Slika 1: Obstoječe in načrtovane HE v Posočju (Radinja, Geografska problematika; ENGIS; SENG).

¹⁵ Kofol, Gospodarska raba, str. 150; Pavšič Milost, Zgodba o luči, str. 14, 17; Nusdorfer-Vuksanović in Vidrih-Lavrenčič, Elektrarne, mlini, str. 4; Piriš, Soška dolina, str. 317.

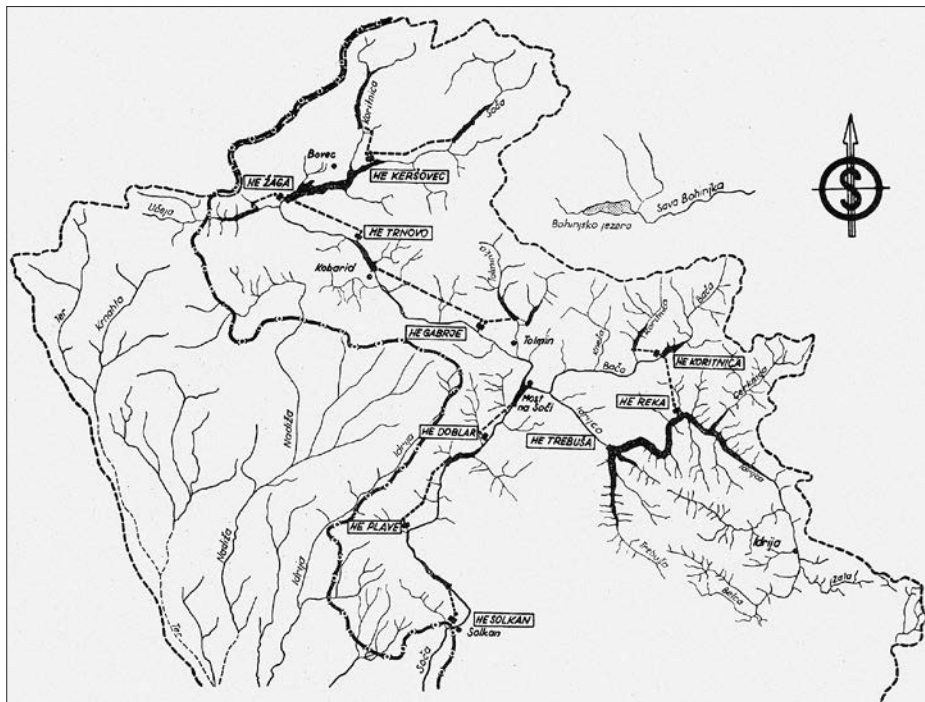
¹⁶ Nusdorfer-Vuksanović in Vidrih-Lavrenčič, Elektrarne, mlini, str. 5, 7, 15; Piriš, Soška dolina, str. 318, 322, 324–325.

Preglednica 1: Moč in povprečna proizvodnja HE v upravljanju družbe Soške elektrarne (po SENG) glede na obdobja razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah. Obdobja v preglednici se kumulativno ne seštevajo (razen v zadnji vrstici), temveč prikazujejo nove pridobitve v posameznih obdobjih.

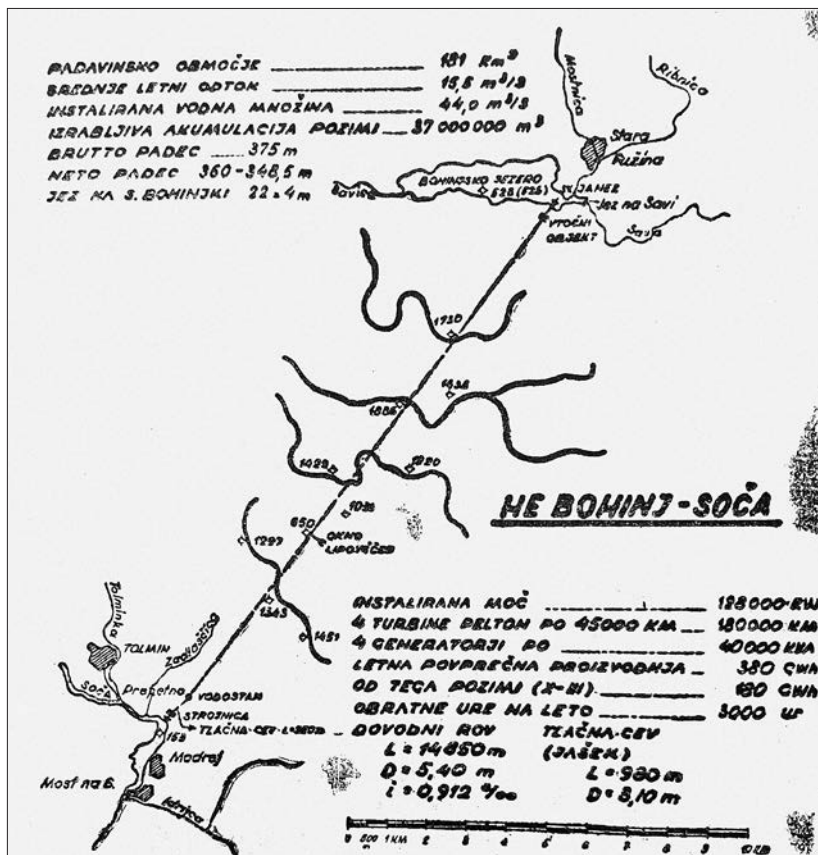
obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja (po Bätzingu)	skupna moč (MW)	delež (%)	povprečna letna proizvodnja (GWh)	delež (%)
1. 1890–1920	0,73	0,22	3,00	0,26
2. 1920–1940	51,44	15,26	253,55	21,95
3. 1940/55–1970	-	-	-	-
4. 1970–1990	42,14	12,50	145,88	12,63
5. 1990–2011	241,97	71,77	749,40	64,88
6. 2011–	0,85	0,25	3,30	0,29
Skupaj	337,13	100,00	1155,13	100,00

Preglednica 2: HE v Posočju, ki jih upravlja družba Soške elektrarne (po SENG).

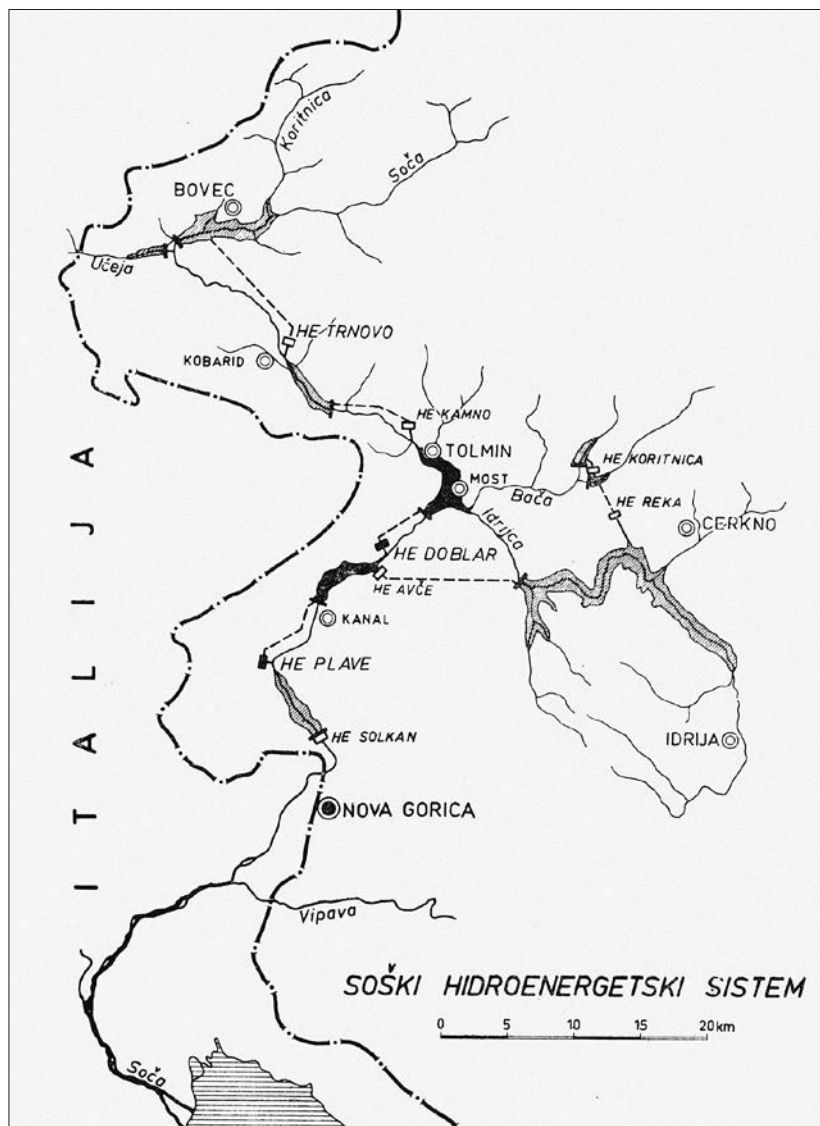
HE	vrsta	vodotok	začetek obratovanja	država v času izgradnje	obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah (po Bätzingu)	moč (MW)	delež (%)	povprečna letna proizvodnja (GWh)	delež (%)
Mesto	mala	Idrijca	1909	Avstro-Ogrska	1	0,2	0,06	0,7	0,06
Možnica	mala	Koritnica	1911	Avstro-Ogrska	1	0,53	0,16	2,3	0,20
Gradišče	mala	Vipava	1922	Kraljevina Italija	2	0,15	0,04	0,55	0,05
Plužna	mala	Gljun	1931	Kraljevina Italija	2	1,72	0,51	5,3	0,46
Log	mala	Mangartski potok	1931	Kraljevina Italija	2	1,6	0,47	4,6	0,40
Podmelec	mala	Bača	1931	Kraljevina Italija	2	0,425	0,13	1,4	0,12
Hubelj	mala	Hubelj	1931	Kraljevina Italija	2	2,1	0,62	10	0,87
Marof	mala	Idrijca	1932	Kraljevina Italija	2	0,44	0,13	1,7	0,15
Doblar 1	velika	Soča	1939	Kraljevina Italija	2	30	8,90	150	12,99
Plave 1	velika	Soča	1940	Kraljevina Italija	2	15	4,45	80	6,93
Knežke Ravne 1	mala	Prošček	1979	Jugoslavija	4	0,1	0,03	0,47	0,04
Pečnik	mala	Peklenska grapa	1983	Jugoslavija	4	0,125	0,04	0,36	0,03
Solkan	velika	Soča	1984	Jugoslavija	4	32	9,49	105	9,09
Cerkno	mala	Zapoška	1984	Jugoslavija	4	0,436	0,13	1,25	0,11
Trebuša	mala	Trebušica	1985	Jugoslavija	4	0,76	0,23	2,1	0,18
Jelenk	mala	Jelenk	1987	Jugoslavija	4	0,07	0,02	0,1	0,01
Zadlaščica	mala	Zadlaščica	1989	Jugoslavija	4	8	2,37	35	3,03
Mala Rupa	mala	Idrijca	1989	Jugoslavija	4	0,648	0,19	1,6	0,14
Bača	mala	Mohorčev potok	1991	Slovenija	5	0,5	0,15	1,5	0,13
Knežke Ravne 2	mala	Prošček	1993	Slovenija	5	0,81	0,24	3,7	0,32
Tolmin	mala	Tolminka	1995	Slovenija	5	0,109	0,03	0,6	0,05
Plave 2	velika	Soča	2002	Slovenija	5	20	5,93	116	10,04
Doblar 2	velika	Soča	2002	Slovenija	5	40	11,87	199	17,23
Klavžarica	mala	Klavžarica	2006	Slovenija	5	0,303	0,09	1,2	0,10
Ajba	mala	Soča	2008	Slovenija	5	0,25	0,07	1,4	0,12
Avče	črpalna	Soča	2009	Slovenija	5	180	53,39	426	36,88
Kneža	mala	Kneža	2018	Slovenija	6	0,85	0,25	3,3	0,29
SKUPAJ	mala					20,13		79,13	
SKUPAJ	velika					137		650	
SKUPAJ						337,126	100	1155,13	100



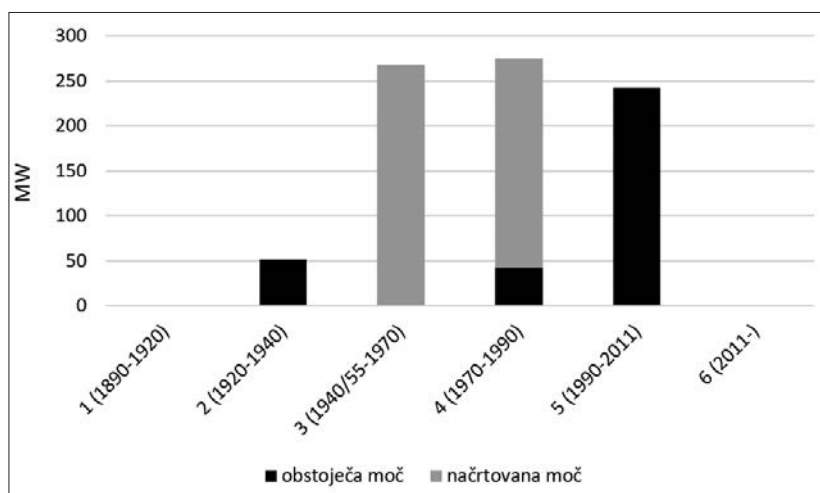
Slika 2: Predvidene HE v Posočju v drugi polovici petdesetih let preteklega stoletja (Jelenc, Izkoriščanje vodnih, str. 263).



Slika 3: V petdesetih letih preteklega stoletja je bila v načrtu hidroenergetska povezava Bohinjskega jezera in doline Soče (Žnidaršič, Razgovor s projektantom, str. 4).



Slika 4: Predvidene HE v Posočju v šestdesetih letih preteklega stoletja (Radinja, Geografska problematika, str. 101).



Slika 5: Moč (MW) obstoječih in načrtovanih HE v Posočju glede na obdobje razvoja hidroenergetskega omrežja v Alpah.

proizvodnja pa več kot 250 GWh električne energije (preglednica 1 in slika 5), kar je približno sedmina razpoložljive energije (14 %).¹⁷

Hidroenergija kot temelj razvoja in začetki množičnega naravovarstvenega gibanja

Po drugi svetovni vojni so si pobude za hidroenergetsko izrabo Soče in pritokov sledile približno na vsakih deset let. Jugoslavija, ki ji je leta 1947 po pariškem mirovnem sporazumu pripadlo območje Srednjega in Zgornjega Posočja,¹⁸ je potrebovala električno energijo za razvoj industrije, zato so v petdesetih letih zaživele razprave o gradnji verige sedmih HE (sliki 2 in 3). Proizvodnja električne energije bi se povečala za sedemkrat (na 1583 GWh), Soča pa bi »dajala več električne energije, kot je bila sposobnost vseh elektrarn v predvojni Jugoslaviji«. ¹⁹ V šestdesetih letih so načrte nekoliko spremenili (slika 4), a še vedno z letno proizvodnjo 1300 GWh električne energije oziroma petkrat več kot takratne HE²⁰ (slika 5).

Šestdeseta leta je zaznamovala skoraj stalna energetska kriza. Z zahtevami po zmanjšanju porabe elektrike v gospodarstvu za četrtno²¹ so se pojavili prvi strokovni pomisleki o upravičenosti usmeritve celotne Soške doline zgolj v hidroenergetsko izrabo, saj bi to otežilo razvoj drugih panog, kot sta smučarski (prvi načrti so iz leta 1965) in s plovbo povezan turizem.²² V spodnjem toku v Italiji je pomembna kmetijska ali namakalna vloga Soče, zato je bila po mirovnem sporazumu Jugoslavija dolžna ohraniti dovolj visok pretok.²³

Ti velikopotezni hidroenergetski načrti so v šestdesetih (HE Trnovo), sedemdesetih (HE Kobarid) in osemdesetih letih (HE Trebuša na Idrijci) sprožili ostre polemike med zagovorniki in nasprotniki gradnje.

Šestdeseta leta in HE Trnovo

Sredi šestdesetih let je »zgraditev hidroelektrarne na Soči pri Bovcu razgibala našo javnost tako, kot še nobena podobna namera ... Skoraj vselej smo s simpatijami spremljali nastajanje novih elektrarn ... zdaj pa je naenkrat toliko uglednih strokovnjakov in velik del

javnosti proti elektrarni.«²⁴ Na jugozahodu Bovške kotline so načrtovali 80 m visoko pregrado (slika 6), za katero bi nastalo okrog 10 km dolgo in do 2 km široko umetno jezero (sliki 7 in 8), ki bi obstajalo dva meseca poleti in mesec pozimi. Vodo iz jezera bi do HE Trnovo (slika 9) odvajali po 5 km dolgem cevovodu skozi Polovnik. HE z močjo 140 MW bi ob povprečni letni proizvodnji 470 GWh služila za kritje energetskega konic.²⁵

Ob razgrnitvi načrtov je prišlo do javnega soočena dveh pogledov – ekonomska korist proti naravnim lepotam.²⁶ Izvršni svet Skupščine SRS je 7. februarja 1964 imenoval osemčlansko komisijo za preučitev možnosti in potrebe izgradnje HE Trnovo, ki so jo sestavljali: predstavniki znanosti (Geološki zavod, Fakulteta za elektrotehniko Univerze v Ljubljani), interesnih združenj (Gospodarska zbornica SRS, Elektrogospodarska skupnost Slovenije, Zveza hortikulturnih društev Slovenije) in javnih služb (Zavod za vodno gospodarstvo SRS, Konservatorski zavod SRS, Okrajna skupščina Koper). Delo je končala 15. junija 1964 in ugotovila, da je gradnja večje akumulacijske HE nujna iz energetskega pogleda, da je izmed akumulacijskih HE Trnovo tehnično in ekonomsko najugodnejša ter da sta največja pomisleka nihanje vodne gladine akumulacijskega jezera in spremenjen vodni režim Soče pod pregrado. Gradnjo je odobrila, a tudi predlagala, naj nihanje gladine v turistični sezoni ne presega enega metra in da naj investitor poskrbi za zunanji videz akumulacije, da naravne lepote ne bodo prizadete. Poskrbeti mora tudi za sporazum z Italijo zaradi spremembe vodnega režima Soče.²⁷

Eden od članov komisije je kasneje zapisal:²⁸ »Komisija se je sestajala v času elektroenergetske krize in zato ne moremo mimo dejstva, da je prav ta težka energetska situacija občutno vplivala na ves potek dela komisije, zlasti še na končno odločitev ...«, ter dodal: »... Čudno je tudi to, da je imela komisija na razpolago vsega tri mesece (od tega je delovala praktično le dva meseca), medtem ko je Elektrogospodarska skupnost pripravljala svoj projekt že od leta 1955.«

Zaradi pomislekov komisije in nasprotovanja javnosti je Izvršni svet sklenil, da bo vprašanje izgradnje obravnavano javno. Pripravo načrtov je v okviru javne razprave poleg strokovnih odzivov (preglednica 3) spremljala prava ljudska vstaja z zaporami cest, tribunami, demonstracijami in zbori krajanov.²⁹ »Načrti so v javnosti naleteli na takšno nasprotovanje, kakršnega

¹⁷ 16 % po: Šimac, Izraba vodne, str. 54.

¹⁸ Zorn in Mikša, The Rapallo Border.

¹⁹ Jelenc, Izkoriščanje vodnih, str. 264, 266; Pirih, Soška dolina, str. 326.

²⁰ Radinja, Geografska problematika, str. 100; Šimac, Izraba vodne, str. 53.

²¹ Švajgar, Kakšna bo, str. 3; Delo 6, 31. 10. 1965, št. 297, str. 2, »Za dobro četrtno manj elektrike: Dnevna potrošnja se mora zmanjšati od 49 na 36 milijonov kWh«.

²² Golja in Brilly, Urejanje podeželskega; Delo 6, 14. 12. 1965, št. 337, str. 6, »Kaninske žičnice – sanje prihodnosti: Za njimi stoji neizčrpno turistično zaledje obmejnih mest v Italiji«; Vranješ, Zgodbe.

²³ Treaty, str. 381.

²⁴ Prav tam, str. 137.

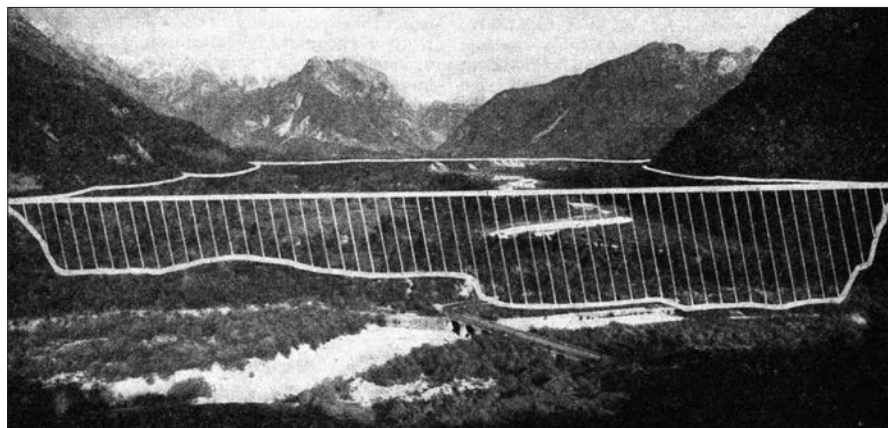
²⁵ Debelak, Hidroelektrarna Trnovo, str. 45, 47; Jug, Geografski pogoji, str. 43, 48; Peterlin, Ob načrtu, str. 139; Pirih, Soška dolina, str. 320; Radinja, Geografska problematika, str. 100.

²⁶ Šimac, Izraba vodne, str. 55; Ravbar in Orožen Adamič, Varstvo narave, str. 243.

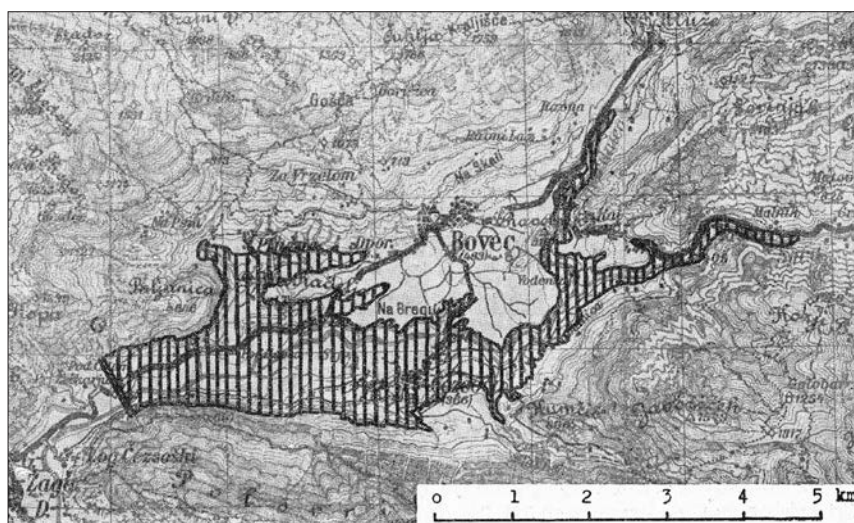
²⁷ Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14.

²⁸ Prav tam, str. 15–16.

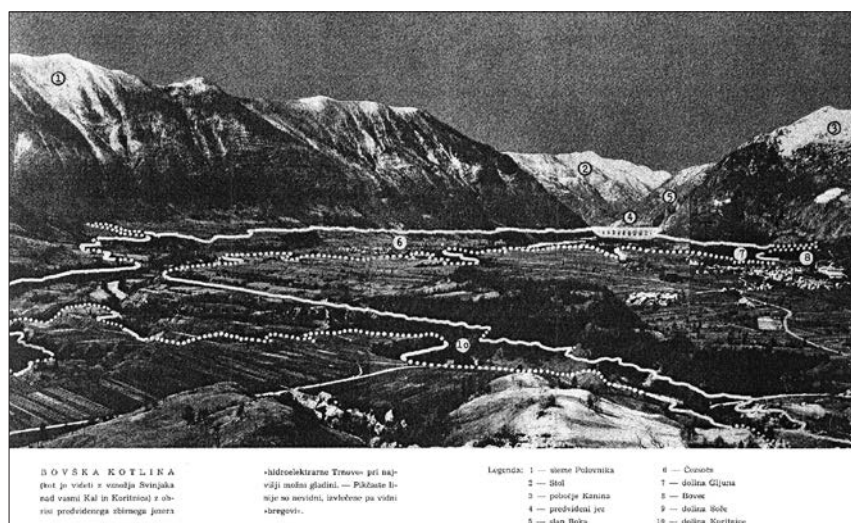
²⁹ Močnik, Smaragdno zelena.



Slika 6: Načrtovana pregrada v Bovški kotlini pri mostu prek potoka Boka, ki bi se dvigala približno 80 m visoko, in obris jezera; pogled proti vzhodu (Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 3).



Slika 7: Bovško jezero (Peterlin, Ob načrtu, str. 139).



Slika 8: Bovška kotlina z obrisi akumulacijskega jezera; pogled proti zahodu. S številko 4 je označena pregrada, s številko 6 Čezsoča in s številko 8 Bovec (Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 16–17).

Preglednica 3: V javni razpravi izpostavljeni argumenti »za« in »proti« gradnji HE Trnovo ter organizacije, ki so jih zastopale (Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14; Ravbar in Orožen Adamič, Varstvo narave, str. 240).

ZA gradnjo		PROTI gradnji	
argument	organizacija	argument	organizacija
Slovenija nujno potrebuje akumulacijsko elektrarno za kritje dnevnih in letnih konic energijske potrošnje	ELES (Elektro-Slovenija)	Bovška kotlina je najizrazitejše in najpomembnejše dolinsko območje v Julijskih Alpah	Konservatorski zavod SRS
od vseh mogočih različic je projekt v Sloveniji najugodnejši	ELES	Soča je razen Save Bohinjke edina naša večja alpska reka, ki v zgornjem toku še ni industrijsko onesnažena	Konservatorski zavod SRS
zaradi manjših pritokov struga Soče pod jezom ne bi bila popolnoma suha	ELES	predvidena akumulacija bi potopila pet pomembnih naravnih znamenitosti in bi z redukcijo vode prizadela tudi estetske vrednote spodnje doline Učje ter Soške doline med Žago in Kobaridom	Konservatorski zavod SRS
z nastankom umetnega jezera se podnebje, vlažnost in meglenost Bovške kotline ne bi spremenili	Hidrometeorološki zavod SRS	obstaja možnost povečanja vlažnosti, znižanja temperature in kalnosti vode	Turistična zveza Slovenije
kakovost sedimentov v predvideni akumulaciji bi bila v zdravstvenem pogledu ugodna	Univerza v Ljubljani, Inštitut za zdravstveno hidrotehniko	Zgornja Soška dolina zasluži zavarovanje zaradi posebnih krajinskih in naravnih vrednot	Urbanistični inštitut SRS
bazen bi se praznil v pozni jeseni in pozimi, dnevna nihanja gladine bi bila nepomembna	ELES	na naše ozemlje sega le majhen del Alp, ki ga je zato treba izkoriščati v karseda naravni obliki, da ne bi izgubil svoje tipičnosti	Planinska zveza Slovenije
akumulacija bi bila po predvidenem režimu obratovanja HE skladna z interesi turizma	Goriška turistična zveza, Odbor za turistično izgradnjo Gornjega Posočja	posledice akumulacije bi negativno vplivale na razvoj turizma v Soški dolini	Urbanistični inštitut SRS; Turistična zveza Slovenije
graditev HE bi bila gospodarsko pomembna za vso tolminsko občino	Skupščina občine Tolmin, lokalne organizacije SZDL in ZKS; Skupščina okraja Koper	akumulacija bi poplavila območje, ki je zanimivo v florističnem pogledu	Zveza hortikulturnih društev Slovenije
		naselbinska in kulturna pokrajina Bovškega je v slovenskem merilu kompleksna dediščinska vrednota	Konservatorski zavod SRS

ni bil dotlej deležen noben poseg v naravo v Sloveniji in najbrž niti v Jugoslaviji.³⁰ Javni razpravi v dnevnem in revijalnem tisku lahko sledimo vse leto 1964 do jeseni 1965.³¹ V članku posebej izpostavljamo prispevke iz (poluradnega) časnika *Delo*.³²

Razprave o upravičenosti gradnje najdemo tudi v strokovni publicistiki. Poudarjali so, da bo zajezitev spremenila podobo in funkcijo Bovške kotline, saj bi potopila 165 hiš v Čezsoči, kjer je živelo okrog 460 prebivalcev, 162 ha obdelovalnih zemljišč in 15 km cest, dolvodno pa spremenila hidrološke funkcije So-

če.³³ Geograf Darko Radinja je izpostavil pomisleke zoper predvideno 60-metrsko kolebanje jezera ob največji globini 80 m. Ugotavlja, da bi HE zaradi skromne industrializacije malo pomenila za Soško dolino, ob tem pa nesorazmerno preobrazila njeno okolje, saj bi nespremenjena ostala le petina rečnega toka.³⁴

V *Planinskem vestniku* ugotavljajo, da bi bila gradnja HE Trnovo »doslej brez dvoma najradikalnejši in najtežji poseg v naravne lepote Slovenije«, ki bi zahteval potrditev na referendumu, saj naj bi imela

³⁰ Peterlin, Soča – preizkus, str. 203.

³¹ Peterlin, Maks Wraber; Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 14.

³² Menaš, Javna razprava.

³³ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Projektirana HE Trnovo, str. 114.

³⁴ Radinja, Geografska problematika, str. 99; Radinja, Projektirana HE Trnovo, str. 114–118.

HIDROELEKTRARNA TRNOVO-DEJSTVO

Kakšni so izgledi za nove hidroelektrarne?

Kaj bo jezero preplavilo?

In še perspektive turizma

Soške elektrarne Nova Gorica

Hidroelektrarna Trnovo

Novo Bovško jezero




(Note: The text in the advertisement is a reproduction of the original article content, including detailed descriptions of the dam, reservoir, and tourism prospects.)

Slika 9: Reklama za izgradnjo HE Trnovo v časniku Delo, 11. 9. 1964.

zadeva »splošen pomen za republiko«. ³⁵ V Turističnem vestniku so poudarili, da »bi s HE Trnovo devastirali najkvalitetnejši in občutljivi prostor naravne pokrajine v Sloveniji« ter »neizmerljivo prirodno vrednost Bovške kotline«, in zavrnil trditve, da gre za manj vredna zemljišča. Poudarili so, da turizem zaradi svojih multiplikativnih funkcij lokalnemu gospodarstvu prinaša neprimerno več koristi kot energetska izraba reke, ki bi bila »skromna«, ³⁶ ter da bo turizem »v interesu svojega lastnega obstoja in razvoja v maksimalni meri varoval prirodno bogastvo«. ³⁷ V reviji *Varstvo narave* so poudarili pomen podobe pokrajine za turizem, saj bi Bovško »zaradi HE Trnovo izgubilo svojo slikovito in obsežno kotlino sredi strmih pobočij. [...] Turizem bi se moral posloviti z Bovškega praktično že ob pričetku gradnje [...] Zgornje Posočje [bi] utrpelo zaradi HE Trnovo veliko in trajno gospodarsko škodo, ki bi jo težko ocenili.« ³⁸ Poudarili so pomen reke kot naravne vrednote, saj je »Soča razen Save Bohinjke in zgornje Save Dolinke edina večja alpska reka, ki v zgornjem teku (od izvira do Tolmina) še ni industrijsko ali organsko onesnažena«. ³⁹

Turistična zveza Slovenije je turističnim organizacijam v Posočju poslala »škodljivo pismo«, v katerem jih je pozivala k nasprotovanju gradnji. Kasneje je svojo goriško podružnico prosila za mnenje o načrtih, saj njihovo mnenje »kljub dosedanjim razpravam in glasovanjem še zmeraj ni povsem jasno«. Očitno so bili vzrok politični pritiski, saj je predsednik mestne skupščine Nova Gorica zavrnil očitke, da so »na prejšnja stališča goriške turistične zveze s pritiskom in na

druge načine vplivali od zunaj«. Lokalna turistična zveza se je namreč leta 1963 izrekla za gradnjo (preglednica 3), na tajnem glasovanju upravnega odbora leta 1965 pa so se štirje člani ob enem vzdržanem in osmih odsotnih izrekli proti. ⁴⁰

Gradnjo je podprla takratna občina Tolmin, saj naj bi prebivalci že od »vsega začetka z zanimanjem spremljali priprave na gradnjo elektrarne«. Razprave, kjer so se dotikali »problemov, ki bi jih morebitna gradnja povzročala«, sta okronala ugotovitev, da »ne gre za kakšne posebne naravne lepote«, in sklep občinske skupščine, da podpira gradnjo, za katero so leta 1963 že izdali vodnogospodarsko dovoljenje. Pomisliki o gradnji naj bi bili »brez trdne stvarne osnove«, saj naj bi HE delala s polno zmogljivostjo le prva dva meseca v letu, jezero pa naj bi bilo polno tri mesece v času turistične sezone. Pozimi bi se gladina znižala »maksimalno nekaj manj kakor 25 metrov ... in je torej pisanje o 60 metrih nihanja neosnovano«. Poudarili so, da naj bi bili po gradnji rešeni vsi »ekonomski in drugi problemi, ki bi prizadeli prebivalstvo vasi Čezsoča«. ⁴¹

Že čez dva dni so se s pismom odzvali prebivalci prizadete vasi, v katerem celovito predstavijo družbenogospodarske spremembe zadnjega stoletja, predvsem silovitost takratnih sprememb in svojo prizadetost zaradi ne vključenosti v procese odločanja. Omenijo, da je bila vas do tal porušena v prvi svetovni vojni, v drugi svetovni vojni je bila večina hiš poškodovana, sedaj pa bi morali »zaradi splošnih družbenih koristi doživeti še hujšo usodo, t.j. izgubiti poleg svojih domov tudi svoj rojstni kraj«. Oblastem očitajo, da v njihovi vasi od prvih načrtov leta 1953

³⁵ Potočnik, Planinska zveza, str. 16, 17.
³⁶ Sršen, HE Trnovo, str. 265–267.
³⁷ Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 15.
³⁸ Debelak, Hidroelektrarna Trnovo, str. 47, 50.
³⁹ Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne, str. 40.

⁴⁰ Drobež, Nepotrebno glasovanje, str. 5.
⁴¹ Rutar, Elektrarna, str. 3.

»ne zaznamujejo nobenega napredka, marveč stagnacije«. Zahtevali so takojšen začetek gradnje, še v istem letu, »če že mora priti do tega«, sicer bodo »vnaprej delali tako, kot da potopitve nikdar ne bo«. ⁴²

Dan kasneje pa že beremo, da »izredno nagla gospodarska rast« pogojuje hude energetske težave in »bi morali biti pripravljeni tudi na hujše izpade v proizvodnji«. Zajezitev Soče utemeljuje pol nižja cena, gradnja velike akumulacije pa naj bi bila nujna zaradi hudourniškega značaja reke. Avtor ugotavlja, da »ostaja le problem narave in z njo povezanega turizma«, saj naj bi bila »dolina Soče menda res edinstvena«, a da bi imeli obiskovalci kljub zajezitvi »še kaj videti« in bi nova cesta najvišji slovenski slap Boka še bolj približala turistom. Avtor sklene, da je »narava nekaj, kar je treba varovati. Toda prav gotovo ni več čas za njeno romantično oboževanje.« Izpostavi še, da so se morali tudi v Asuanu turistični in kulturni interesi umakniti gospodarskim, enako na pritokih Pada, kjer preživi počitnice veliko turistov prav v hotelih ob umetnih jezerih. ⁴³

Zgornje mnenje je bilo teden kasneje dopolnjeno ⁴⁴ z utemeljitvijo, da je »siloviti gospodarski razvoj naše nekoč zaostale dežele« povzročil naraščanje porabe električne energije. Izpostavljen je pomen jezov HE za uravnavanje odziva na porabo energije in »neurejene pretoke« nezajezene reke, kar povzroča »izgubo vode in s tem energije«.

Svoje misli je prispeval tudi Anton Melik, ⁴⁵ geograf in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, z nosilno tezo v smislu retoričnega vprašanja, da elektrarna ne bo pokvarila narave. Temeljna os njegove razprave zadeva sezonsko zniževanje gladine vode v jezeru med 25 in 45 m ter pomen razkritega površja brez rastja in z blatom, »s katerim moramo za trdno računati, da se bo takoj začelo usedati v dnu jezera«, za estetsko doživljanje turistov. Podobno kot Planinska zveza Slovenije ugotavlja: »V vseh Alpah ni nobene dolinske hidroenergetske akumulacije v naseljenih in že civiliziranih alpskih dolinah.« ⁴⁶

Problematika je bila predstavljena tudi z ekonomskega vidika, ⁴⁷ saj »potrebujemo poceni hidroenergijo«. Navedeni so tehnični in ekonomski razlogi za investicijo (35-letni rok za odplačilo posojil), pa tudi, da ne bo potopljena celotna Bovška kotlina, ampak le 9 km² (od približno 15 km² dna), od tega tretjina »neuporabnega denudacijskega področja Soče«, ki ni zanimivo za turizem (danes prav to območje sodi med zavarovana območja in območja Natura 2000). Velika vodna površina bo nudila več pogojev za turizem kot »sicer idilična vas Čezsoča«.

V polemiko se je vključil tudi naravovarstvenik in inženir France Avčín, ⁴⁸ ki so ga izzvali v povezavi s predhodnim intervjujem. ⁴⁹ Poudaril je, da se v njem »borita dve duši« in da na vso stvar »gleda s trojnega gledišča«. Kot elektroinženir ugotavlja ostro energetska krizo, kot fizik opozarja na populacijsko eksplozijo ter morebiten izhod v uporabi jedrske energije, kot naravovarstvenik pa poudarja, da naj bi Soča pri Bovcu »ostala Soča, blesteči tekoči smaragd, čudoviti raztaljeni opal, najlepša reka v Evropi«. Zanimivo, kako v ozadju ostaja zavest o moči vladajočih, da se lahko kljub protestom odločijo v prid gradnji, ki se bo »morala« zgoditi: »Če bo ta greh nad edinstveno lepoto naše male Slovenije, ene redkih še kolikor toliko nepokvarjenih dežel Evrope, le moral priti nad nas, potem bomo sprva z vsemi sredstvi morali doseči, da jezerska gladina vsaj poleti ne bo nihala več kot naravno nihajo vsa jezera.«

Razpravo v časniku *Delo* so »bogatile« krajše agencijske novice o tem, da so »količine vode v bazenih [jugoslovanskih, op. a.] akumulacijskih elektrarn še vedno nezadovoljive« in da so avgusta 1964 HE izpolnile le 27 % plana. ⁵⁰

Poleg časopisne »vojne« med zagovorniki in nasprotniki izgradnje je bil osrednji dogodek javne razprave »javni simpozij o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje hidroelektrarne Trnovo«, ki je med 24. in 26. novembrom 1965 potekal v organizaciji Republiškega sekretariata za urbanizem in bil sklican po sklepu Skupščine SRS. ⁵¹ Skupina poslancev je namreč Izvršnemu svetu postavila vprašanje, kaj je z gradnjo HE Trnovo. Izvršni svet je ugotovil, da »odgovora ni mogoče dati, ne da bi zaslišali našo javnost«, in naložil organizacijo javnega simpozija, ugotovitve simpozija pa bodo posredovane »skupščini, ki bo o tem mnenju končno tudi odločala«. To je bil pomemben korak k večjemu sodelovanju državljanov (participativnosti) ⁵² pri odločanju o (nacionalno) pomembnih vprašanjih. ⁵³

Prvi dan simpozija je bil na sporedu ogled terena, drugi dan je bil namenjen strokovnim prispevkom, tretji pa razpravi. V zapisniku simpozija beremo: ⁵⁴ »Problem, ki ga obravnavamo je verjetno eden najdelikatnejših in je razgibal duhove do te mere, da smo prišli do zaključka, da se je bati določene nestrpnosti. Pomen

⁴⁸ *Delo* 5, 21. 9. 1964, št. 258, str. 3, »HE Trnovo z več plati: Ing. Francé Avčín: 'Skrbno pretehtati dobro in slabo!'«.

⁴⁹ *Delo* 5, 23. 8. 1964, št. 242, str. 7, »Deset žeblic: France Avčín«.

⁵⁰ *Delo* 5, 16. 9. 1964, št. 253, str. 3, »Še vedno pomanjkanje električne energije«.

⁵¹ *Zapisnik javnega*; Peterlin, Ob načrtu, str. 139; Sršen, Zakaj Turistična zveza, str. 3.

⁵² Nared in Bole, *Participatory Research*.

⁵³ Peterlin, Maks Wraber. V okviru sorodne javne razprave o zajezitvi doline Val di Genova (severna Italija) leta 1962 je bila sprejeta zahteva, da naj rimska vlada razveljavi dovoljenje za gradnjo največje evropske HE (Schiarioli, Salviamo).

⁵⁴ *Zapisnik javnega*, str. 3.

⁴² Kenda, Prebivalci Čezsoče, str. 2.

⁴³ Kante, Odloča naj, str. 3.

⁴⁴ Sajovic, Zakaj hidroelektrarna, str. 3.

⁴⁵ Melik, Elektrarna, str. 3.

⁴⁶ Potočnik, Planinska zveza, str. 17.

⁴⁷ Kovač, Ekonomska vrednost, str. 3.

simpozija pa ni samo v tem, da slišimo in da naša javnost sliši kaj mislijo prizadeti in tudi posredni in neposredni, temveč, da je to javna tribuna, kjer lahko na strnjen način vsi povedo kaj mislijo o tej gradnji.»

Zanimivo je, da so zagovorniki prvi dan na tere-
nu »pojasnjevali načrt kar v prihodnjem času« in »ne v
pogojniku, kot bi pričakoval nepristranski opazovalec«. ⁵⁵
Drugi dan se je zvrstilo dvajset referatov, od katerih
je polovica zagovarjala gradnjo (med njimi podjetji
ELES in Soške elektrarne), druga polovica pa nara-
vovarstvo in turizem. Tretji dan je v razpravi sodelo-
valo več kot 40 razpravljavcev, skupaj pa je bilo okrog
150 udeležencev. ⁵⁶

Zagovorniki so trdili, da bo izgradnja »rešitev« za
elektroenergetiko, nasprotniki pa ravno nasprotno,
da se je za takšno rešitev treba spogledovati z zmog-
ljivejšimi elektrarnami, kot so jedrske in termo-
elektrarne. ⁵⁷ Nasprotniki gradnje so opozorili na
morebitne negativne vplive na stabilnost kamnin-
skih plasti ⁵⁸ in spomnili na dogodke v Vajontu (Itali-
ja) leta 1963. ⁵⁹ Opozorili so na veliko prodonosnost
Soče, zaradi katere se bo akumulacija hitro zapolni-
la. ⁶⁰ Razpravo so začinile za takratni proticerkveni
režim zanimive izjave: »Hiše bo treba porušiti, da ne
bodo kazile videza, kadar bo akumulacija izpraznjena.
Lahko pa pustimo cerkveni zvonik, ⁶¹ katerega vrh bo
vedno nad gladino.« ⁶² Projektanti so poudarjali, da
bo jezero zalilo povečini slabša zemljišča in da ga
bo za 85 m visoko pregrado mogoče sočasno upora-
biti za turizem. ⁶³ Ocenjevali so, da bi izgradnja HE
na drugih slovenskih rekah ali na Planinskem polju
zahtevala 1,5–2-kratno ceno. ⁶⁴

Nasprotno so predstavniki nekaterih ustanov (na
primer Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spome-
niško varstvo SRS) in nevladnih organizacij (na pri-
mer Turistična zveza Slovenije, Planinska zveza Slo-
venije) osvetlili edinstvenost te pokrajine, ki je »celo
po izjavah najeminentnejših strokovnjakov 'resnični
prirodni park Evrope'«. ⁶⁵ Omenjali so tudi neprimer-

nost jezera za kopanje in predvsem bojazen, da bi
ga praznili tudi v poletni sezoni, ne le od oktobra
dalje, ko so načrtovali znižanje gladine za 25 ali celo
60 m. ⁶⁶ Jugoslavijo je namreč januarja in februarja ter
septembra in oktobra pestilo »splošno pomanjkanje
električne energije« ⁶⁷ z redukcijami, ki so povzročale
milijardne škode in so jih reševali z decentralizacijo
proizvodnje. ⁶⁸ Poleg tega je šlo za ekonomsko vpra-
šanje, ali bo Slovenija financirala gradnjo energet-
skih objektov v drugih jugoslovanskih republikah,
oziroma za vprašanje (de)centralne organiziranosti
države. Takratni predsednik Izvršnega sveta je jav-
no polemiziral, da »postaviti se na stališče, da je treba
energetiko posebej financirati na nerazvitih območjih,
bi pomenilo ostati pri koncepciji, da je energetika ena
izmed tistih infrastrukturnih panog, ki naj bi jo imela
posebej na skrbi federacija, [kar] bi bilo navzkriž z na-
šimi temeljnimi koncepcijami gospodarske reforme ... in
bi bistveno zmanjšalo možnost našega gospodarstva«. ⁶⁹
Nasprotniki so poudarjali tudi estetske učinke (»or-
jaška kotanja, polna blata«), nastanek megle, neizved-
ljivost ribolova in prodonosnost ter erozivnost hu-
dourniške reke. ⁷⁰

Sodelujoči so si z razpravo obetali uporabiti
ustavno pravico, da »neposredno ali po izbranih dele-
gatih ... v okviru enotnega družbeno-političnega siste-
ma, enakopravno in odgovorno odloča ... o vseh drugih
vprašanih splošnega družbenega pomena«. Organiza-
torji so se nadejali, da bi poleg tega simpozij omo-
gočil neposredno sodelovanje še »vrsti občanov, ki bi
želeli pojasniti svoje mnenje ob projektu HE Trnovo«,
tako da bo izveden participativni demokratični pro-
ces, s katerim se »skupščinska dvorana širi k občanom«.
Temeljna teza je bilo spoznanje, da »obstajajo v vsaki
deželi vrednote, ki so last naroda kot celote«, ne le inve-
stitorjev ali upravnih organov. ⁷¹

Tretji dan je bilo zanimanje za simpozij tolikšno,
da vsi niso mogli v dvorano. Razprava *pro et contra*,
h kateri se je javilo 40 govornikov, je imela tudi po-
litične posledice, saj je »zvenela kot obtožba sedanje-
ga sistema planiranja, ki nas je privedlo v hudo krizo
glede električne energije«. Razpravo je treba razumeti
v širšem kontekstu energetske politike, kjer so ome-
njali tudi gradnjo cenejše termoelektrarne v Kopru,
»zanemariti pa tudi ne smemo atomskih elektrarn, ki jih
vse bolj građe v svetu«. Zanimiva je bila tudi z vidika
»urejanja« vodotokov: zagovorniki gradnje so hudo-
urniški značaj reke, ki je bil prvotno uporabljen kot
razlog proti, preusmerili v svojo korist z izjavo, da bo
reko »slej ko prej, tudi če ne bi gradili na njej akumu-

⁵⁵ Menaše, Javni simpozij, str. 101.

⁵⁶ Prešern, HE Trnovo, str. 2; Prešern, Nove pobude, str. 2; Za-
pisnik javnega.

⁵⁷ Bizjak, Načrt za HE, str. 99; Potočnik, Planinska zveza, str.
16.

⁵⁸ prim. Kuščer idr., Geološke raziskave; Potočnik, Planinska
zveza, str. 21.

⁵⁹ Ogromen zemeljski plaz, ki se je sprožil v akumulacijsko je-
zero, je sprožil velikanski »cunami«, za posledicami katerega
je umrlo okrog 2000 ljudi. Dykes in Bromhead, The Vaiont.

⁶⁰ Potočnik, Planinska zveza, str. 21.

⁶¹ Cerkevni zvonik so na primer pustili v umetnem jezeru Lago
di Resia, ki je poplavlilo vas Curon (nemško Graun; severna
Italija). Vas so poplavlili kljub nasprotovanju lokalnega prebi-
valstva. Umetno jezero je leta 1950 poplavlilo 163 hiš in več
sto hektarjev obdelovalnih zemljišč, odseliti pa se je moralo
več kot 900 prebivalcev. Zvonik v jezeru je danes turistična
znamenitost (Javornik, Skrivnostna vasica).

⁶² Peterlin, Maks Wraber.

⁶³ Sajovic, Zakaj hidroelektrarna, str. 3.

⁶⁴ Platiše, Turizem, str. 3.

⁶⁵ Prešern, Nove pobude, str. 2.

⁶⁶ Delo 5, 23. 8. 1964, št. 242, str. 7, »Deset žeblic: France Av-
čin«.

⁶⁷ Seunig, Strokovnjaki, str. 2.

⁶⁸ Kovač, Ekonomska, str. 3; Platiše, Turizem, str. 3.

⁶⁹ Delo 6, 16. 12. 1965, št. 339, str. 1–2, »Zagotoviti bomo morali
kar najbolj ekonomično gradnjo novih elektrarn«.

⁷⁰ Prešern, HE Trnovo, str. 2.

⁷¹ Vošnjak, Pisma bralcev, str. 2.

lacijskega jezera, treba nekoliko 'krotiti' zaradi močnih erozijskih pojavov.«⁷²

Soške elektrarne so organizirale svojo »civilno družbo« in iz Posočja oba dneva simpozija v dvorano pripeljale poseben avtobus »navijačev«,⁷³ ki so »izžvižgali vsakogar, ki je utemeljeval nasprotna stališča. Višek je ta cirkus dosegel, ko je nekdo izmed navijačev ugasnil luč in je 'populus' s huronskim vpitjem zahteval od nasprotne strani, naj da zdaj elektriko s svojo romantiko, če more.« Nasprotnike gradnje so »projektanti ožigosali z romantikom in sentimentalnežem«. Avtor nadaljuje: »Ali ne bi lahko imenovali romantičnost kvečjemu napovedi projektantov o bujnem razcvetu turizma ob novem bovškem jezeru z idiličnimi jadrnicami? Vsa dosedanja umetna jezera ... dokazujejo nasprotno.«⁷⁴

Planinska zveza Slovenije je že aprila 1964 komisiji Izvršnega sveta, ki je preučevala možnost izgradnje, poslala odklonilno stališče do posegov, ki bi spremenili naravno podobo. Utemeljila jih je z majhnostjo in zato večjo dragocenostjo slovenskega alpskega sveta.⁷⁵ Dve leti kasneje so objavili dopolnjeno izjavo o pokrajini, ki jo imenujejo »vhod v Triglavsko kraljestvo«, kakor dr. Kugy to pokrajino imenuje. V njej omenjajo, da so »doslej [...] množični protesti [...] obranili naše alpske doline v glavnem v prvotni obliki. Ohranjen je tudi vrh Triglava.«⁷⁶ V petdesetih letih so namreč želeli Bohinjsko jezero spremeniti v akumulacijski bazen za HE (slika 4),⁷⁷ na Triglavu pa že konec štiridesetih let zgraditi vremensko postajo.⁷⁸ Navajajo, da je treba iskati »drugačno, manj bolečo in manj usodno rešitev za hidroenergetski sistem, potreben za premagovanje energetske stiske«, in to »ne more biti vprašanje samo tehnikov, energetikov, industrijcev in ekonomistov«. Poudarjajo, da se jim »sentimentalni razlogi [za ohranitev reke, op. a.] zde zelo tehtni in v tem primeru celo prevladujoči. Saj pričajo o tisoletni navezanosti slovenskih ljudi na svojo čudovito domačijo in o odgovornosti do bodočih rodov.«⁷⁹ Poudarjajo, da niso nasprotovali niti gradnji HE na Dravi in Savi niti triglavskim in kaninjskim žičnicam ter da sploh ne verjamejo »zagotovilom in obljubam« o razmeroma stabilni gladini jezera v nedoločeni turistični sezoni: »Imamo jih za pretvezo, s katero naj bi se potolažili navivneži in javno mnenje.«⁸⁰ Utemeljujejo pomen regije za razvoj planinskega turizma, zlasti če bi »olajšali in skrajšali dostop« do nje. Opozarjajo tudi na mogočo večjo ogroženost zaradi skalnih podorov in zemeljskih plazov v okolici pregrade: »Prav v Bovški kotlini

se utegne ponoviti primer, kakor ga je nedavno doživel Longarone-Vajont ali leta 1348 Dobrač v sosedni Koroški.«

Navajajo še, da načrtovalci ne upoštevajo velikega sproščanja in posledičnega odlaganja sedimentov za jezero, kot je »v Pišnici pri Kranjski Gori, kjer je nizka pregrada povzročila popolno zaprodjenje in onesnaženje ogromnega kompleksa nekdanjih travnikov in vse doline od spodnjega mostu do sedanjega hotela 'Erika'«.

Svoje stališče utemeljujejo z demokratičnim pristopom, saj je 4. aprila 1965 na občnem zboru Planinske zveze Slovenije 210 delegatov, ki so zastopali 80 planinskih društev, glavni in upravni odbor Planinske zveze Slovenije ter 64.710 članov, zastopana pa so bila tudi vsa planinska društva iz Soške doline, »soglasno, brez enega samega ugovora ali glasu proti, potrtil in še posebej podčrtal nasprotovanje vse planinske organizacije, ki se upira spremenitvi naravne podobe Soške doline ter izrecno naročil, naj novi glavni in upravni odbor storita vse, kar je le mogoče, da do tega usodnega posega ne pride.«⁸¹ Na podlagi 73. in 137. člena Ustave SRS so predlagali izvedbo referendumu.

Po javni razpravi je vlada Soškim elektrarnam naložila izdelavo okoljevarstvenega elaborata,⁸² v katerem so popisali in dokumentirali toliko naravnih in kulturnih vrednot, da Zavod za varstvo narave niti ne bi mogel dati soglasja. Skupščina SRS je leta 1966 sprejela sklep, da se odločanje o HE Trnovo odloži za 20 let. Z današnjega gledišča je zanimivo, da so nasprotniki gradnje rešitev po zadostitvi potreb po električni energiji videli ne v hidro-, pač pa v jedrski energiji.⁸³ Projekt je bil odložen zaradi argumentov strokovnih služb in široke angažiranosti javnosti,⁸⁴ kljub temu pa so zagovorniki še večkrat spomnili na nujnost gradnje HE:⁸⁵ »Izredno nizka proizvodnja hidroelektrarn v letošnjem januarju [1966, op. a.] pa nas znova opozarja na nujno potrebo gradnje akumulacijskih hidroelektrarn.«

Sedemdeseta leta in HE Kobarid

Po zavrnitvi projekta HE Trnovo so pripravili predlog zaježitve Soške doline nad Kobaridom, kjer bi zgradili okrog 65 m visoko betonsko pregrado s 4,5 km dolgim in 107 ha velikim jezerom (slika 10). Povprečna letna proizvodnja električne energije bi bila 183 GWh, kar je skoraj tri četrtine povprečne letne proizvodnje dotedanjih elektrarn, skupna moč pa bi bila 63 MW. Podoben jez z nekoliko višjo pregrado so načrtovali že med svetovnjima vojnama. Ker bi reka v času polnjenja akumulacije ostala brez vode,

⁷² Prešern, Nove pobude, str. 2.

⁷³ Peterlin, Maks Wraber.

⁷⁴ Bizjak, Načrt za HE, str. 99.

⁷⁵ Planinski vestnik 64, 1964, št. 7, str. 315, »HE Trnovo, Iz dela PZS«.

⁷⁶ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁷⁷ Žnideršič, Razgovor s projektantom.

⁷⁸ Mikša in Zorn, The Julian Alps, str. 152.

⁷⁹ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁸⁰ Prav tam, str. 18. Skalni podori so zajezili Ziljo, ki je poplavlila dve vasi (Zorn, Podori na Dobraču).

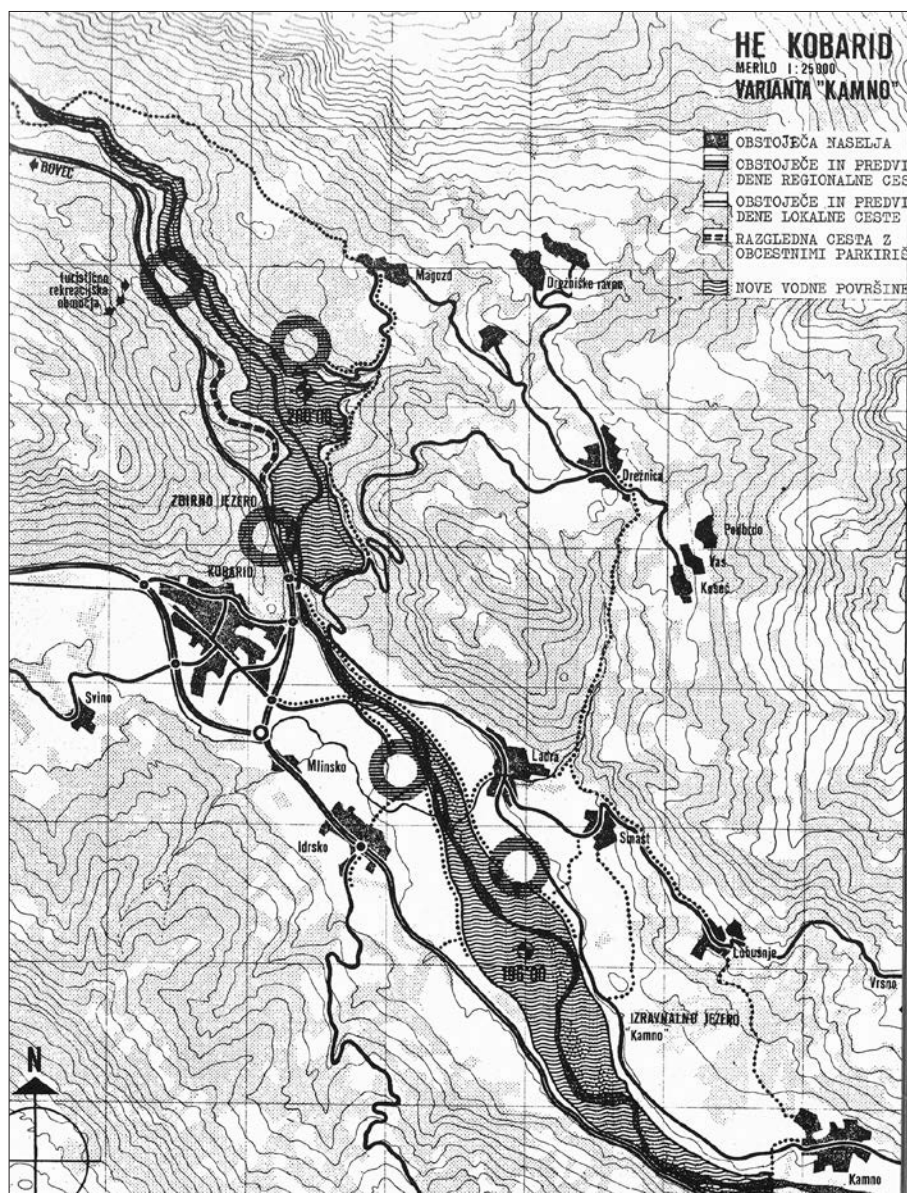
⁸¹ Potočnik, Planinska zveza, str. 16.

⁸² Peterlin in Sedej, Projekt hidroelektrarne; Wraber, Bovška hidrocentrala.

⁸³ Peterlin, Ob načrtu, str. 140.

⁸⁴ Debelak, Urbanistična obdelava, str. 3.

⁸⁵ Seunig, Strokovnjaki, str. 2.



Slika 10: Predvideno akumulacijsko jezero HE Kobarid s kompenzacijskim bazenom pri Kamnem (Debelak, Soča, str. 207).

so načrtovali kompenzacijski bazen s pregrado pri Kamnem.⁸⁶

V naravovarstvenem tisku smo lahko brali:⁸⁷ »Kot maj so se pomirili duhovi, ki jih je v letih 1964–66 razburila javna razprava o ... HE Trnovo, že grozi druga 'soška fronta'. [...] Jezero bi potopilo enega najlepših predelov soške doline, sotesko med Trnovim in Kobaridom ... To je najtežje dostopni in morda javnosti najmanj znani del soške doline«, kjer ima reka velik strmec.

Tudi v primeru HE Kobarid sta se oblikovala dva tabora. Skupščina občine Tolmin se je 11. junija 1970

izrekla za gradnjo, dobra tri leta kasneje (26. septembra 1973) pa je Republiški sklad za urbanizem razpisal komisijsko obravnavo za določitev smernic za izdelavo lokacijske dokumentacije. Za izdajo dovoljenja so se enotno izrekli: Skupščina občine Tolmin, regionalni klub poslancev, prizadete krajevne skupnosti, turistična društva ter lokalne politične organizacije. Nasproti so jim stali: Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spomeniško varstvo SRS, Planinska zveza Slovenije, Zavod za vodno gospodarstvo, Biro za prostorsko planiranje, Turistična zveza Slovenije in Skupnost za varstvo okolja Slovenije.⁸⁸

Za nasprotnike je bila gradnja poleg nastale aku-

⁸⁶ Debelak, *Urbanistična obdelava*, str. 37; Pirih, *Soška dolina*, str. 324; Ravbar in Orožen Adamič, *Varstvo narave*, str. 242.

⁸⁷ Peterlin, *Oživljena pobuda*, str. 54.

⁸⁸ Ravbar in Orožen Adamič, *Varstvo narave*, str. 242.

mulacije problematična zaradi spremembe pretočnega režima. Ker naj bi HE pokrivala potrebe po dnevnih konicah, bi bila struga Soče dolvodno skoraj suha v času, ko bi jez zbiral vodo, v času delovanja turbin pa bi bil pretok dva- do trikrat večji od povprečnega. Še bolj jih je skrbelo, ker bi bila HE Kobarid le člen v verigi predvidenih elektrarn, saj je »dokazana funkcionalna povezava projektov HE Kobarid in HE Trnovo ... HE Kobarid namreč postane bolj rentabilna ... šele po zgraditvi HE Trnovo.«⁸⁹ »Poznavalci razmer zato utemeljeno sklepajo, da je HE Kobarid samo trojanski konj, ki naj bi pozneje z argumentom, da ni gospodarno ostati na pol poti, odprl vrata popolni hidroenergetski izrabi Posočja.«⁹⁰ Opozorili so tudi na nevarnost porušitve pregrade, tudi v povezavi z lokalno potresno aktivnostjo po potresih leta 1976.⁹¹

Tudi v sedemdesetih letih je v državi primanjkovalo električne energije.⁹² Kot v desetletju pred tem so poudarjali, da gradnja nove HE ni zgolj lokalnega pomena, temveč da je širše nujna za pridobivanje električne energije⁹³ ter hitrejši razvoj Tolminske kot perifernega depopulacijskega območja. Toda če so prej govorili predvsem o »urejanju« pretočnega režima hudourniške Soče, so v sedemdesetih letih v podkrepitev gradnje HE navedli:⁹⁴ »Na Tolminskem so štiri vodna območja, na katerih povzročajo vode vsako leto zelo veliko škodo. Od škode, ki nastane v Sloveniji zaradi vode, odpade na tolminsko občino kar 46 odstotkov, čeprav je vode zelo malo in so tokovi kratki, vendar tečejo po strmih pobočjih ... Samo slap Boka pri Bovcu odplavi letno v Sočo okrog 400.000 kubičnih metrov peska in kamenja ... Da bi obvarovali Sočo in njene pritoke ter onemogočili vodi tolikšno odnašanje zemlje, bi bilo treba zgraditi na rekah pregrade. V izdelavi je že načrt za popolno ureditev struge Soče od Tolmina do Kobarida, kjer je vodna erozija največja.«

Poslanci so na glasovanju februarja 1971 kljub nasprotovanjem potrdili gradnjo. 5. marca 1971 je v Kobaridu sledil posvet. Ob tem smo lahko prebrali:⁹⁵ »Soča ni last nekega delavskega sveta, ampak je last vseh Slovencev! [...] Pomagajte, da se Zakon o zaščiti narave, ki naj bi v svoje okrilje vzel tudi Posočje – čim prej uveljavi. Tu smo v tekmi s časom. Tokrat je v tem pogledu naš boj usoden!« Gradnjo je sicer že leta 1970 podprla Skupščina občine Tolmin, enako »krajevna skupnost Kobarid in drugi lokalni dejavniki.«⁹⁶ Tudi »razširjena seja predsedstva občinske skupščine Tolmin«, ki je zasedala 22. junija 1973 na Livku pri Kobaridu, je izglasovala gradnjo.⁹⁷

Kljub usmerjenim diskusijam se je javna polemika razplamtela, potem ko je Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji 10. junija 1972 objavila javno pismo in zahtevala javno pojasnilo o tem, kaj se dogaja s HE Kobarid.⁹⁸ Navajali so, da se zagovorniki HE na zgornji Soči »Tolmincem dobrikajo in laskajo in obljubljajo, kaj vse bodo dobili v zameno za prodano Sočo ... koncentriran turistični center, zaposlitev«.

Zanimivo, da je tudi tokrat, podobno kot v šestdesetih letih, prišlo do odločanja na način neodločanja. Odločitev o gradnji so zamrznili in predstavili za 20 let v prihodnost. Investitor je predložil načrte, sekretariat (ministrstvo) za urbanizem pa naj bi sklical »lokacijsko razpravo. Ta je bila najprej obljubljena za leto aprila [1973, op. a.], potem na julija in zdaj je (sklicana) za 26. septembra. Zakaj ni prišlo do odločitve ... ?«⁹⁹ Načrtovali so izgradnjo do leta 1976,¹⁰⁰ poslanci pa so poudarili, da je »že skrajni čas za dokončno odločitev o HE Kobarid, ki je sicer majhna, toda energetska in ekonomsko izredno pomembna.«¹⁰¹ Ko je oktobra 1973 končno prišlo do razprave, sekretariat ni oddal poročila. Novembra 1973 so si nasprotniki in zagovorniki skupaj ogledali območje, investitor pa je potem moral izdelati dodatne študije¹⁰² in predložiti »kopico dodatnega gradiva.«¹⁰³

Skupnost za varstvo okolja je nato decembra objavila »Spomenico«¹⁰⁴ o HE Kobarid, ob kateri je časnik *Delo* bralcem sporočil, da sklepa polemiko. Skupnost so kritizirali ne toliko zaradi vsebine Spomenice kot zaradi tega, ker je z javno objavo prestopila meje diskusije znotraj »demokratskega centralizma«. Več visokošolskih in javnih zavodov (Biotehniška fakulteta, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, Filozofska fakulteta, Medicinska fakulteta, Inštitut Jožefa Stefana, Urbanistični inštitut SRS, Zavod za spomeniško varstvo SRS) in društev (Urbanistično društvo Slovenije, Prirodoslovno društvo Slovenije, Slovensko zdravniško društvo, Slovensko etnografsko društvo, Planinska zveza Slovenije, več klubov študentov) je konec leta v odprtem pismu¹⁰⁵ javnosti, republiški skupščini in vladi zahtevalo, da se HE ne

⁸⁹ Debelak, Soča, str. 209.

⁹⁰ Peterlin, Oživiljena pobuda, str. 54.

⁹¹ Debelak, Soča, str. 210.

⁹² Jakše, Kdo nam; Jakše, Tok cez.

⁹³ Jeras, Kako naj, str. 2.

⁹⁴ *Delo* 14, 30. 3. 1972, št. 87, str. 7, »Nevarni reki: Idrjica in Bača pogosto poplavljata – razglasitev nevarnega območja?«.

⁹⁵ Jonko, Komu naj, str. 14.

⁹⁶ Jakše, Igračkanje.

⁹⁷ *Delo* 14, 22. 6. 1973, št. 168, str. 7, »Za ali proti HE«.

⁹⁸ *Delo* 14, 10. 6. 1972, št. 156, str. 27, »Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji: HE Kobarid – odobrena gradnja?«; *Delo* 15, 12. 7. 1973, št. 187, str. 7, »Skupnost za varstvo okolja v Sloveniji: Hidroelektrarna Kobarid ponovno pred odločitvijo«.

⁹⁹ Jakše, Igračkanje, str. 5.

¹⁰⁰ Potočnik, HE Kobarid.

¹⁰¹ Pasternjak, Energetika, str. 2.

¹⁰² Jakše, Kdo nam; Kozinc, Zadrega; Potočnik, Kobarid; Stefančič, Dodatne študije; Triler, Nova fronta.

¹⁰³ Stefančič, HE Kobarid.

¹⁰⁴ *Delo* 15, 8. 12. 1973, št. 331, str. 27, »Spomenica Skupnosti za varstvo okolja Slovenije o HE Kobarid«. Uporaba izraza »Spomenica« se nanaša na prvi tak dokument z začetka 20. stoletja, s katerim so predlagali zavarovanje dela Julijskih Alp (Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 1, 1920, št. 1–4, str. 69–75).

¹⁰⁵ *Delo* 15, 30. 12. 1973, št. 353, str. 4, »Odrpito pismo«.

zgradi, območje pa se razglasi za »naravno znamenitost posebnega pomena«. Ob tem so spomnili, da je skupščina že junija 1966, ko se je izrekla proti gradnji HE Trnovo, »zahtevala tudi, da se zavarujejo najpomembnejše naravne znamenitosti Slovenije in še posebej Posočja v okviru zakona o varstvu narave«. Nujnost odločitve sekretariata (ministrstva) za urbanizem o HE Kobarid so zahtevali še leta 1975, saj sta občinska skupščina v Tolminu¹⁰⁶ in slovenski »Komite za energetiko«¹⁰⁷ vztrajala pri gradnji, ob kateri naj bi bilo mogoče »po približnih ocenah 'iztisniti' iz slovenskih rek še blizu 700 MW ali okoli 3,7 milijarde kWh ... Na Soči, skupaj z njenim pritokom Idrijco, bi lahko (in najbrž bomo) zgradili« HE Solkan, Kobarid, Trebuša in Dobljar II.¹⁰⁸ Zgradili naj bi jih do leta 1980, saj sta interes izrazila »lokalno gospodarstvo in Ljubljanska banka«.¹⁰⁹

Nasprotniki so omenjali omejitve razvoja turizma v regiji in reki Soči kot naravni vrednoti. Pri oceni Zavoda za spomeniško varstvo so Sočo ovrednotili.¹¹⁰ Pojavila so se tudi ugibanja o vplivu geološke sestave na zaježitev, zlasti v luči dogodkov v Vajontu leta 1963,¹¹¹ čemur so geologi oporekali.¹¹² Geografi so v Posočju organizirali zborovanje¹¹³ in Inštitutu za geografijo pri SAZU med sklepi naložili, »naj organizira ... ekskurzijo in ogled ožje pokrajine, ki jo zajema projekt o gradnji HE Kobarid«, čemur bi sledila razprava Slovenskega geografskega društva, ki »naj o tem sprejme utemeljene zaključke ter z njimi seznanji ustrezne ustanove«.¹¹⁴

Pomisleke je znova narekovalo tudi dejstvo, da bi bila ta HE zgolj ena v verigi HE, za katere so načrti že izdelani, zato »projekt ne zamejuje trnovske elektrarne, temveč jo, nasprotno, celo utemeljuje. Predvideno jezero HE Kobarid seže natanko do kraja, kjer naj bi bila strojnica HE Trnovo.«¹¹⁵

Na javne glasove proti gradnji je treba gledati v luči naraščajoče okoljske zavesti,¹¹⁶ ki je bila povezana z močnim onesnaževanjem zraka, prsti in rek na industrijskih območjih. V povezavi s HE Kobarid so se oglasili lokalni zdravniki, ki so problematizirali dejstvo, da kakovost življenja ni odvisna od novih tovarn, ampak je višja takrat, »ko je družba stabilna, urejena ... Ljudje morajo biti telesno in duševno zdravi, zavarovani pred vremenskimi spremembami, imeti

morajo dovolj hrane in pijače, varni morajo biti pred političnimi, gospodarskimi in osebnimi krivicami ... Koliko bodo k tem ciljem pripomogli stroji in kilovatni HE Kobarid, je veliko vprašanje,«¹¹⁷ ter klicali k ohranitvi Soške doline.¹¹⁸

Leta 1978 je strokovna služba za naravno dediščino izrazila pomislek, da v najspornejšo skupino spadajo predvidene HE na zgornji Soči (Kobarid, Žaga, Kršovec), saj naj bi bila Soča »evidentirana kot naravni spomenik« in »gradnja ni skladna z osnutkom zakona o Triglavskem narodnem parku«,¹¹⁹ ki je bil potem sprejet leta 1981. Načrtovalci so vztrajali, da je za izgradnjo HE Kobarid »potrebno doseči dokončni dogovor predvsem z republiškim komitejem za varstvo okolja«.¹²⁰

Konec sedemdesetih let so nasprotniki gradnje svoje mnenje znali vedno bolj argumentirati. Ugotavljali so, da prevladuje enostranski pogled. Čeprav sta naravna in kulturna dediščina »našli svoje mesto v regionalnem prostorskem planu Slovenije ... naravnih vrednot in materialnega kulturnega izročila še vedno ne pojmujejo kot sestavine okolja«, kar vodi v etiketiranje z izrazoma »'tehnokrati' oziroma z 'romantiki'«. ¹²¹ Sprememba miselnosti je bila vidna tudi na lokalni ravni. Občina Tolmin je bila prvotno za gradnjo. Leta 1978 so izvedli posvetovanja na ravni naselij (krajevnih skupnosti). Rezultat je bila ugotovitev občinske skupščine, da med Tolminci odseva mnenje Slovencev, »ki se vse bolj opredeljuje za zaščito naravnih lepote«, vendar pa bi morali imeti »več razumevanja za intenzivnejša vlaganja za razvoj turizma«.¹²²

Planinski vestnik je na to temo oktobra 1978 objavil pismo republiškega voditelja Edvarda Kardelja, ki ga lahko štejemo za politično točko preloma:¹²³ »Nosimo pred sedanostjo in bodočimi pokolenji tudi odgovornost za ohranitev lepote in čistosti našega gorskega sveta. Ne bom našteval primerov, toda nenačrtani, nepremišljeni in neodgovorni posegi v prirodu, ki so jim v oporo komercializem, potrošniška miselnost, kratkovidnost in egoizem posameznikov ter nekaterih skupin, mnogokrat povzročajo nepopravljivo škodo. Čas je, da naša družba odločneje postavi ta vprašanja na dnevni red.« Konec novembra so poročali, da so priprave na HE Kobarid obstale, ker je »republiški komite za energetiko neupravičeno prekinil izdelavo načrtov«, in to »le na osnovi pred kratkim objavljenih člankov v različnih javnih občilih«. Zato je Izvršni svet »sestavil informacijo ... v kateri opozarja, da postopek, ki je po zakonu predviden za gradnjo objektov na zaščitenem območju reke Soče, še ni končan«.¹²⁴

¹⁰⁶ Potočnik, Nujno, str. 2.

¹⁰⁷ Delo 18, 31. 12. 1975, št. 289, str. 6, »Za gradnjo elektrarn na Soči«.

¹⁰⁸ Jakše, Koliko elektrarn.

¹⁰⁹ Primorski dnevnik 33, 18. 3. 1977, št. 61, str. 3, »Industrijska voda tudi za namakanje: Reka Soča kot dejavnik združevanja«.

¹¹⁰ Orožen Adamič, Kako naj vrednotimo, str. 15.

¹¹¹ Dykes in Bromhead, The Vaiont.

¹¹² Kušcer, Kaj dobimo, str. 27.

¹¹³ Kunaver, Zgornje Posočje.

¹¹⁴ Plut, 10. zborovanje, str. 45.

¹¹⁵ Kozinc, Komu naj služi, str. 29.

¹¹⁶ Piskernik, Iz zgodovine; Polajnar Horvat idr., The development.

¹¹⁷ Horvat, Kardiolog, str. 27.

¹¹⁸ Kovačič, Nikar polovičnih, str. 29.

¹¹⁹ Rogelj, Sporna elektrika, str. 3.

¹²⁰ Delo 20, 27. 9. 1978, št. 224, str. 2, »Do 1990 naj bi zgradili deset elektrarn«.

¹²¹ Peterlin, Nesprejemljiva, str. 8.

¹²² Roš, »Kobariška«, str. 2.

¹²³ Kardelj, Pismo, str. 601.

¹²⁴ Roš, Obstale priprave, str. 3.

Naravovarstveniki (Zveza društev za varstvo okolja) so tudi tokrat objavili »spomenico« o obvarovanju Soče in Idrijce ter jo dali podpisati številnim »uglednim in ekološko zavednim družbenim delavcem, umetnikom in znanstvenikom«. Glavna težava je bila tudi tokrat formalne narave, in sicer »nedemokratičen« proces »zbiranja podpisov oziroma preštevanja občanov«, ki »v času priprav na javno razpravo« ni potekal po predvidenih postopkih; bil je nepravilen, na podlagi čustev ter »v nasprotju z ustavnimi in drugimi normami o načinu dogovarjanja in z demokratičnim postopkom odločanja po delegatski poti«. Takšna izjava pred izdelavo »strokovno utemeljene« urbanističnega načrta in formalno javno razpravo maja 1979 naj bi »vnašala med občane zmedo in negotovost«. ¹²⁵ Ustava namreč »natančno opredeljuje načine izražanja in soočanja različnih interesov« bodisi v okviru »organizacij združenega dela, zborov krajanov« bodisi »krajevnih konferenc SZDL kot stičišča širših javnih interesov«, spomenica pa »ne daje možnosti za kompromis«. ¹²⁶

Za konec oktobra 1979 je Izvršni odbor Zveze društev za varstvo okolja Slovenije z oglasom v časopisu sklical izredno skupščino o projektu HE Kobarid in zaščiti Soče, ¹²⁷ čeprav naj bi v naseljih (krajevnih skupnostih) o tem »strpno in celovito« razpravljali šele konec novembra. Takrat so »kritično ocenili dosedanja potek in vsebino razprav, ter neorganiziranih dogovarjanj« z uveljavljanjem »enostranskih mnenj, zastrašujočih napisov, sestajanja mimo socialistične zveze, zbiranja delegatov za izredno skupščino zveze društev za varstvo okolja«, kar je »dosedanjim razpravam dalo pečat vsiljevanja enostranskih stališč ter jih obarvalo s srdom in celo z žaljivostjo«. ¹²⁸ S skoraj polletno zamudo je tako decembra potekal »drugi krog priprav na razpravo o HE Kobarid«, ko so se posvetov udeležili ugledni strokovnjaki (geolog, meteorolog, krasoslovec) ter nekateri predstavniki republiških družbenopolitičnih organizacij, ki so »po področjih najprej dopolnili podatke in mnenja, ki jih obsega gradivo, namenjeno javni razpravi, ter nato odgovarjali na vprašanja predstavnikov tolminskih, občinskih in krajevnih družbenopolitičnih skupnosti«. ¹²⁹ Ob robu razprave so »varstveniki narave« poskrbeli za zagrevanje vzdušja, saj so začeli »mimo vseh uveljavljenih organiziranih oblik razprave, za katere potek je na Tolminskem zadolžena SZDL, deliti izvlečke iz zapisnika izredne skupščine zveze društev za varstvo okolja, ki enostransko zagovarja zaščito narave v okolici Soče«. »Varstveniki narave« so na to odgovorili, »da nismo delili izvlečkov iz zapisnika ... pač pa posredovali nekaj izvodov strokovnega poročila 'Soča, naravni fenomen Slovenije in HE Kobarid – Zakaj smo proti gradnji hidroelektrarne

na gornji Soči?', študije Urbanističnega inštituta Slovenije, in to na prošnjo delegatov iz Tolmina«. ¹³⁰

Polemična razprava je pretresla sistem odločanja. Odprli so vprašanje, ali naj o tem odločajo le Tolminci in tisti, ki so odgovorni za energetske razvoj, ali vsi Slovenci. Številni mediji o tem sploh niso želeli pisati, po objavi članka v reviji *Teleks* pa so celo pisali, da mladi do 20. leta ne morejo odločati o tem. ¹³¹ Najostrejšo kritiko je prispeval študentski časopis *Tribuna*, v katerem so s filozofsko-pravnega stališča pokazali, da so različna mnenja nujnost, poleg tega pa Posočje od HE Kobarid nima neposrednih koristi, temveč jasno škodo. ¹³² Medtem pa so nekateri energetiki že ugotavljali, da bi bilo morda bolje graditi več manjših elektrarn. ¹³³ Nazadnje je julija 1980 odbor Izvršnega sveta Skupščine SRS za družbenoekonomsko ureditev, družbeni plan in razvoj na podlagi dolgoletnih razprav sklenil, da ne bodo gradili HE Kobarid, Kamno in Radovna oziroma se odločitev (ponovno) prestavi za dve desetletji. ¹³⁴ Zato je bila v Tolminu oktobra 1980 zaustavljena oziroma »za nedoločen čas« preključena načrtovana javna razprava. ¹³⁵ V vmesnem času je bil leta 1976 sprejet Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki. ¹³⁶

Osemdeseta leta in HE Trebuša

Družba Soške elektrarne se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja preusmerila v gradnjo manjših HE na pritokih Soče, kot je Zadlaščica, za kar je bilo precej zanimanja zasebnikov. ¹³⁷ Predvsem pa so obudili načrte za zajezitev Idrijce in Trebušice (slike 1, 3 in 5). Tudi tokrat so se pojavili pomisleki, ali bi velikanska HE res toliko pomenila za Slovenijo (slika 11), da bi se splačalo »žrtvovati« del doline Idrijce. ¹³⁸

Za »največji prostorski poseg v Sloveniji« bi bilo za 120 m visoko pregrado poplavljenih 14 km² zemljišč v 31 km doline Idrijce ter dolini Trebušica in Hoteinja. Tudi ta HE bi zadovoljevala potrebe po dnevnikih konicah, z močjo 170 MW pa bi letno proizvedla 320 GWh elektrike, kar bi leta 2000 pomenilo »le« 0,63 % slovenske električne energije. ¹³⁹ Zajezitev bi poplavlila tri vasi (Dolenja Trebuša, Stopnik in Reka), izselili bi okrog 700 prebivalcev, do več vasi pa bi bil onemogočen dostop.

¹³⁰ Bizjak, Vse nared, str. 31.

¹³¹ Zalokar, Potrebna informacija, str. 4.

¹³² Podgornik, Proti anarhičnosti.

¹³³ Slokar, Neizkoriščena, str. 4.

¹³⁴ Delo 22, 2. 7. 1980, št. 154, str. 1, 7, »Ne za HE Kobarid in zajezitev Radovne: HE Kobarid in HE Kamno naj ne bi gradili«; Rogelj, Za dve desetletji, str. 1.

¹³⁵ Roš, Ustavljena razprava, str. 3.

¹³⁶ Zakon o določitvi. Zakon je bil leta 1986 dopolnjen (Zakon o spremembah).

¹³⁷ Hobič, Tolmincem, str. 5; Roš, Kdo naj, str. 9.

¹³⁸ Roš, Žrtvovati dolino, str. 7.

¹³⁹ Lipovšek, Hidroenergija, str. 261–262.

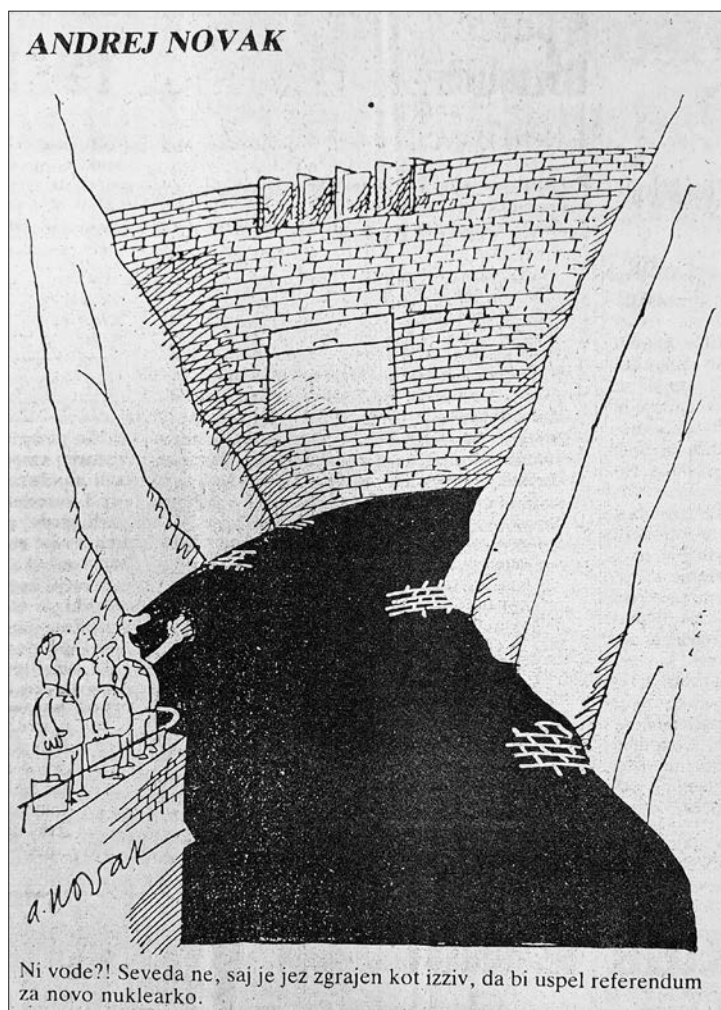
¹²⁵ Roš, Nepotreben dim, str. 2.

¹²⁶ Rober, Vroča hči, str. 4.

¹²⁷ Delo 21, 31. 10. 1979, št. 255, str. 15, »Obvestila«.

¹²⁸ Roš, Strpno in celovito, str. 2.

¹²⁹ Roš, Drugi krog, str. 10.



Slika 11: Karikatura Andreja Novaka v Delu 21. 4. 1987 ob članku o »uporu« zoper gradnjo HE Trebuša, ki nakazuje spremembe energetske usmeritve (Roš, Škodljiva, str. 4).

V Idriji je bila februarja 1979 razprava o izkoriščanju Idrije. Na posvetu društev za varstvo okolja so ugotovili, da bi jezero poplavilo ves prostor za poselitev in da projekti upoštevaajo zgolj ekonomsko plat.¹⁴⁰ Nasprotniki so opozarjali na spremembe kulturne pokrajine, mogoče podnebne spremembe zaradi obsežnega jezera in izgubo habitatov. Akumulacije zaradi oporečnosti (sedimenti idrijskega rudnika živega srebra) ne bi mogli uporabljati v turistične namene. Opozorili so tudi na možnost porušitve zaradi lege v idrijski prelomni coni.¹⁴¹ Ugotovili so, da je »skoraj pol stoletja aktualen projekt ... že naredil veliko škodo. Povzročil je migracijo ljudi ... povzroča škodo vsakemu, ki ostaja in je prikrita grožnja vsej občini ... kot psihološki pritisk« zaradi »grožnje, da bo dolina prej ko slej potopljena«. Zanimivo, da so ob tej priložnosti zaznali »molk stroke, ki jo predstavlja sedem ustanov«; ugovor odločevalcev je bil, da nima smisla financira-

ti raziskav, če ne vemo, ali bo projekt sploh mogoče izvesti.¹⁴²

V Idriji so na okrogli mizi o varstvu okolja ugotovili, da bi se bilo treba bolj učinkovito organizirati na področju varstva okolja ter informiranosti in ozaveščanja prebivalcev, zlasti v šolah. To je bilo nujno, saj so zagovorniki razglašali, da se »v društvih za zaščito okolja skriva nevarnost za družbo [...] podpisnike listin proti HE Trebuša so klicali na odgovornost, opravka pa so imeli tudi z varnostnimi organi«, zato so ljudje »osveščeni, a nemočni!«.¹⁴³ Tudi tokrat so se »ekološko ozaveščeni prebivalci doline« oglašali zunaj organizirane javne razprave, ki se marca 1987 še ni začela. Problematizirali so nevarnost porušitve »velikanske pregrade« na potresnem območju.¹⁴⁴ Ugotovili so tudi, da so v gradivu za gradnjo demografska gibanja prikazana bolj pesimistično, kot so bila v resnici, in

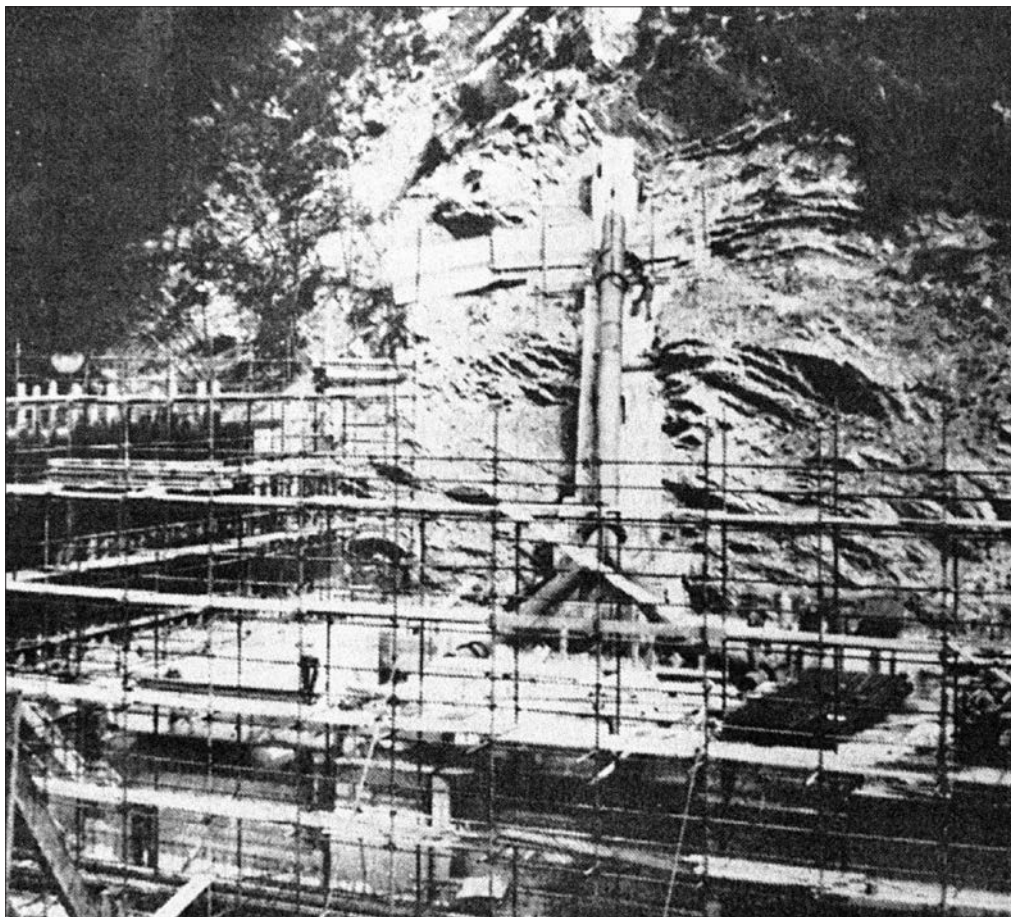
¹⁴⁰ Roš, Razprave o okolju, str. 2.

¹⁴¹ Lipovšek, Hidroenergija, str. 263–264.

¹⁴² Roš, Škodljiva, str. 4.

¹⁴³ Bevk, Proti gradnji.

¹⁴⁴ Roš, Črne napovedi, str. 9.



Slika 12: Gradnja strojnice HE Zadlaščica oktobra 1987. Do strojnice se spušča cevovod (Roš, Električna, str. 5).

da je velika razvojna ovira predvsem že tridesetletno čakanje na izvedbo projekta.¹⁴⁵ Sledile so javne demonstracije, ko so se v Idriji »zganile prve ljudske množice«, mladi pa so postavili ekološko stojnico. Pri tem so zagovorniki molčali, kot bi želeli povedati, da »strokovne razprave sodijo v akademske kroge in ne med laične ljudske množice«.¹⁴⁶ Na javni tribuni v Idriji je stotine udeležencev, med njimi »presenetljivo veliko mladih«, izreklo odločen »ne« elektrarni na Trebuši. Prebivalci niso več pristajali na »nikakršna pogajanja in dokazovanja, da bi žrtvovanje Idrije pripomoglo k izboljšanju naše energetske bilance«.¹⁴⁷

Nazadnje je junija 1987 proti gradnji HE Trebuša glasovalo tudi predsedstvo tolminske SZDL, kar je formalno zapečatilo njeno usodo.¹⁴⁸ Dve leti kasneje je o tem še razpravljala tolminska skupščina, saj je bila HE Trebuša v državnih razvojnih dokumentih, ki jih je bilo na lokalno pobudo težko spremeniti, še vedno omenjena kot »objekt kontinuitete« in bi o njej

odločali po letu 2000. Temu je nasprotovala mladina kot del SZDL, zato načrt ni dobil podpore.¹⁴⁹

V začetku devetdesetih let so ob snovanju novega dolgoročnega programa ponovno razmišljali o verigi manjših pretočnih HE na Idriji, o čemer so znova organizirali javno razpravo,¹⁵⁰ medtem pa so se investitorji v Posočju že preusmerili k manjšim HE (slika 1); zgrajeni sta bili na Zadlaščici (slika 12) in Knežci.¹⁵¹ Ob bližajočih se političnih spremembah so tudi prenovljeni komunisti v Idriji poudarili, da so na prvo mesto postavili okolje in nasprotovali posegom, »kakršni bi utegnili biti gradnja HE Trebuša«;¹⁵² enako stališče so leta 1992 zavzeli Zeleni Slovenije.¹⁵³

V osemdesetih letih je bilo sicer v Posočju zgrajenih več HE s skupno močjo več kot 42 MW; največja HE Solkan.¹⁵⁴ Moč HE v Posočju pa je predvsem narasla leta 2009 z izgradnjo črpalne HE Avče (skupna moč več kot 241 MW) (preglednica 2 in slika 5).

¹⁴⁵ Roš, Malo navdušenje, str. 7.

¹⁴⁶ Roš, Čemu uničiti, str. 10.

¹⁴⁷ Roš, Odločen »ne«, str. 4.

¹⁴⁸ Roš, Tudi predsedstvo, str. 6.

¹⁴⁹ Roš, HE Trebuša, str. 11.

¹⁵⁰ Roš, HE Trebuša – preteklost, str. 3; Roš, HE Trebuša je še sporna; Roš, Strah pred.

¹⁵¹ Roš, Električna; Roš, Koliko elektrarnic; Roš, Na Knežci.

¹⁵² Roš, Varstvo okolja.

¹⁵³ Roš, HE Trebuša je še sporna, str. 2.

¹⁵⁴ Pirih, Soška dolina, str. 326.

Novo stoletje in vnovični poskusi zajezovanja

Ministrstvo za infrastrukturo je leta 2009 podjetju Soške elektrarne Nova Gorica izdalo energetske dovoljenje za HE Učja¹⁵⁵ s 40-metrsko pregrado. To je v zavest javnosti prišlo leta 2011 ob predlogu Nacionalnega energetskega programa. Menili so, da je predlog večje izrabe Soče s strani podjetja z več kot stoletno tradicijo pridobivanja električne energije smotrni, saj bi izrabo tehnično izrabljivega potenciala izkoriščanja kakovostne »modre obnovljive energije« povečali s tretjine na več kot 40 %. Če ne bi zgradili pregrad, bi se razvoj hidroenergetike, ki »že stoletje uspešno sobiva z okoljem«, na tem območju ustavil. Ob tem smo lahko prebrali, da je »za prihodnji razvoj ... potrebno nedvoumno dopustiti možnost hidroenergetske izrabe povodja Soče v smislu večnamenske izrabe objektov na način, da se predvidene koncesijske odseke na vodotoku Učja, Idrijca in ostalem porečju Soče vnese v predlagani nacionalni energetski program.«¹⁵⁶

Obenem je potekala sprememba energetskega zakona, ki je bil v javni obravnavi le nekaj tednov med poletjem 2011, v 565. členu pa je vseboval določbo, da se razveljavi zakon, ki varuje reko Sočo s pritoki. Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki iz leta 1976 je namreč prepovedal »gradnjo in rekonstrukcijo energetskih objektov ali naprav na odseku od izvira Soče do vtoka Idrijce pri Mostu na Soči«. Predlog novega energetskega zakona je tudi določal, naj se na zavarovanem območju za reko Sočo s pritoki preneha uporabljati Zakon o ohranjanju narave iz leta 1996: »Gradnja in rekonstrukcija energetskih objektov ali naprav se lahko načrtujeta na odseku od izvira Soče do vtoka Idrijce pri Mostu na Soči tudi na območju naravne vrednote, ki se s sprejetjem uredbe o državnem prostorskem načrtu na lokaciji prostorske ureditve državnega pomena ukine.«¹⁵⁷ Šlo je za grob poseg v zakone z vsebinskega področja, ki je v pristojnosti drugega ministrstva, oziroma za pravno prakso, ki jo je Republika Slovenija uporabila pri reševanju finančne krize.¹⁵⁸

Med drugimi se je javno odzvala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki je reko opredelila z naravovarstvenega, estetskega, prometnega, naravnogeografskega, zgodovinskega in gospodarskega vidika:¹⁵⁹ »Zdaj, ko se dolini naposled obeta boljša doba zaradi razcveta turizma in zaslužka z obiski, ki jih privlačijo edinstvene naravne vrednote, pa naj bi jim prav te vrednote 'ukinil' načrtovalec energetskega razvoja v imenu 'prostorske ureditve državnega pomena'. Ni treba razlagati, kakšno nepopravljivo škodo bi prizadel tem

ljudem z dokončnim razvrednotenjem imetja, ki so jim ga v varstvo izročili njihovi očetje in dedje.« Poudarjajo tudi pomen turizma za pokrajino, ki jo zaznamujejo edinstvene naravne vrednote:¹⁶⁰ »Ta namera pripravljavca zakona nas je osupnila, prizadela in zgrozila. Ne bomo komentirali komaj verjetne arogance, ki zveni iz hladnokrvne dikcije o ukinjanju naravne vrednote, reke Soče z dolino in pritoki. [...] Javna razprava o osupljivem predlogu opustitve zakonskega varstva te dobrine in končna odločitev o njenem žrtvovanju bosta pokazali, ali je ta narod take dragotine še vreden [...] Sočo uvrščajo med tri najlepše evropske reke.«

Zanimiva je omemba simbolnega pomena alpske reke za vse Slovence:¹⁶¹ »Soča je simbol slovenstva, še posebej pomemben, ker je na samem robu naše države. Soča je useslovensko premoženje, narodna svetinja, naravna dediščina najvišjega reda. Ukiniti jo bi pomenilo razdediniti narod. Žrtvovati takšno premoženje v zameno za banalne kilovatne ure elektrike, ki jih lahko dobimo na vrsto drugih načinov, bi bilo podobno ravnanju barbarov, ki so v redkih starih knjigah in rokopisih videli samo njihovo kalorično vrednost in so z zakladi iz grajskih in samostanskih knjižnic kurili peči tudi takrat, ko so bila na razpolago drva.«

Čeprav je poročilo o javni obravnavi Nacionalnega energetskega programa ugotovilo, da »izgradnja hidroelektrarn na Soči in njenih pritokih od izvira do Tolmina ni dovoljena«,¹⁶² je tema znova kulminirala leta 2018 z mednarodno akcijo, ko so športna podjetja, kajakaške šole, kajakaši in drugi vodni navdušenci delovali v okviru gibanja *Balkan River Defence*, kot odziv na gradnjo številnih jezov v širši regiji. Zahtevali so umik načrtov gradnje HE na Učji in energetske izrabe zgornje Soče ter številnih rek na Balkanskem polotoku.¹⁶³

V energetskih konceptih hidroenergijo razumejo kot »zeleno« (tudi »modro«), se pravi okoljsko neproblematično energijo. Tako »izkoriščanje energetskega potenciala voda ostaja najpomembnejši obnovljivi vir energije v svetu«. Priznavajo pa, da je s tem načinom pridobivanja energije povezanih več težav, kot so vse pogostejše suše in dejstvo, da »energetska izraba ključnih rek pogosto 'tekmuje' s potrebami po pitni vodi ter vodi za namakanje v kmetijstvu in industriji«. Poleg tega je problematična »tehnologija uporabe vodne sile, ki pri najzmogljivejših elektrarnah temelji na velikih zajezitvah. Jezovi na rekah imajo zelo (škodljive) posledice za naravo in tudi za družbo, ki se jih vse bolj zavedamo.« Zato so se po podatkih svetovne organizacije za energijo IEA kljub gradnji nekaj zelo velikih HE (Etiopija, Brazilija, Kitajska) naložbe v nove zmogljivosti leta 2018 zmanjšale peto leto zapored. Z vidika prilagajanja učinkom podnebnih sprememb

¹⁵⁵ Register energetskih dovoljenj.

¹⁵⁶ Stališča in predlogi, str. 14.

¹⁵⁷ Omladič, Za zgornjo Sočo.

¹⁵⁸ Zakon za uravnoveženje. Leta 2012 je bil sprejet zakon (do leta 2020 je bil še 22-krat spremenjen!), ki je spremenil več kot 20 drugih zakonov s številnih področij.

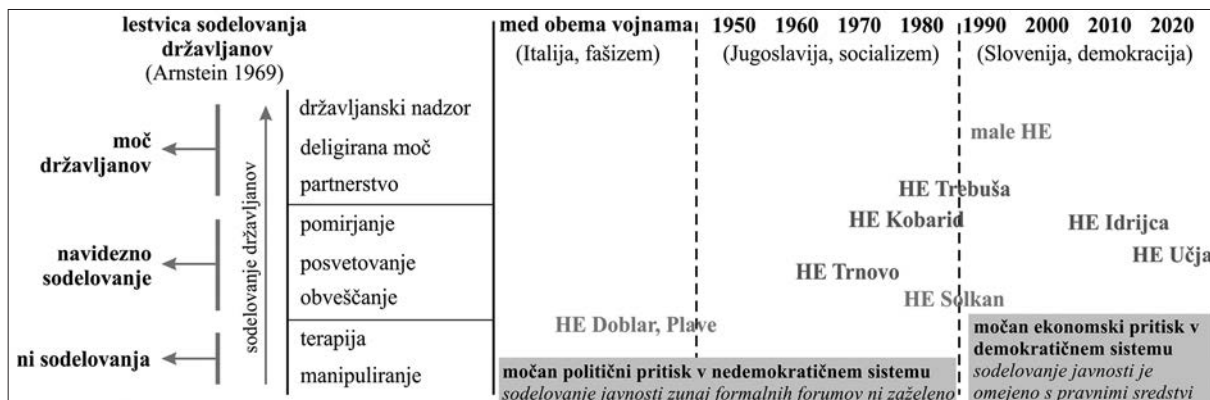
¹⁵⁹ Trontelj, Soča in požrešnost.

¹⁶⁰ Prav tam.

¹⁶¹ Prav tam.

¹⁶² Poročilo o javni, str. 21, 142, 161.

¹⁶³ Močnik, Čas, da podremo; Močnik, Zadnji poziv; *Delo*, 8. 10. 2019, »Rekam najbolj škodi slabo izvajanje dobrih zakonov«.



Slika 13: Gradnja HE na Soči po lestvici sodelovanja državljanov S. R. Arnstein (Arnstein, *A ladder*; Komac, *Zgodbe*).

je tudi pomenljivo, da dodatno izkoriščanje vodne energije k razogljičenju svetovne energetike zelo verjetno ne bo prispevalo toliko, kot so predvidevali.¹⁶⁴ Mogoča rešitev je gradnja malih HE, kakršne so tri na rečici Kneži. Prvo je podjetje SENG zgradilo leta 1979, drugo 1993, tretjo pa je zgradil zasebnik. Naložba se povrne v približno 12 letih. V povezavi s tem so v podjetju poudarili, da »je potencial Soče izkoriščen za tretjino« in da »tehnične možnosti še vedno obstajajo, smiselno je nadaljevati z raziskavami in iskanjem možnosti optimalne izrabe, seveda vse v sozvočju z naravo in sonaravnem urejanju po principih trajnostnega razvoja«. Tako je še vedno v načrtih gradnja hidroelektrarne Učja, a »aktivnosti [trenutno, op. a.] ne potekajo«. ¹⁶⁵ Na novinarsko vprašanje je SENG odgovoril, da »načrtov, povezanih s projektom gradnje HE Učja, iz razvojnih dokumentov družbe zaenkrat ne bodo umaknile. Gradnja te elektrarne je namreč pomemben del našega poslanstva, ki je v nenehnem preverjanju različnih možnosti energetske izrabe vodotokov.« Dodajajo, da bo »končna odločitev o gradnji HE Učja ... seveda stvar širšega konsenza in vključevanja vseh deležnikov, ki jih ta projekt zadeva«. Spomnimo, da je imela leta 2011 tudi hčerinska družba Holdinga slovenskih elektrarn na čakanju HE Kobarid, ki je bil zavržen v sedemdesetih letih.

»Posodabljanje« argumentacij, od naravovarstvenih do nizkoogljičnih

Pri težnjah za gradnjo HE v Posočju gre za načrtna in nenehna, že skoraj stoletna prizadevanja načrtovalcev, upravljavcev HE ter državnih in lokalnih oblasti, ki ves čas ugotavljajo, da je visok potencial reke neizkoriščen, da voda odteka po njej in da je gradnja HE iz različnih razlogov nujna. Pred desetletjem je takratni lokalni državni poslanec in bovški

župan ugotavljal:¹⁶⁶ »Vsebinsko je zakon o Soči preživet. Ovira druge zasnove ali razmišljanja, saj je vsaka pobuda v tem prostoru preprosto zavrnjena z argumentacijo, da velja zakon o Soči iz leta 1976 ... Da se niti ne sme razmišljati o novih stvareh, pa je v sodobnem času nesprejemljivo. Vsako umeščanje energetskega in drugega objekta zahteva dodatne presoje.« Morda ironično, pa je (v času pisanja članka) aktualni minister za okolje in prostor dejal:¹⁶⁷ »Po drugi strani pa so ovira neživljenjski predpisi, ki so ostalina preteklih dogajanj.« Tudi nekdanji minister za kmetijstvo in okolje si je zaželel, da »bi bila prostorska zakonodaja, ki govori o umeščanju tako državnih kakor tudi občinskih prostorskih projektov, prenovljena v skladu z zavezami EU. Prenova te zakonodaje pa po mojem mnenju pomeni dvoje: prvič, da postopki potekajo hitreje in drugač, da imamo vsi soglasodajalci pravico povedati naše mnenje.«¹⁶⁸

Te izjave kažejo, da so izzivi pri upravljanju zaščitenih območij in gradnji energetskih objektov ves čas prisotni, ne glede na državni sistem ali vladajočo stranko (slika 13). Zanimivo je, da se tudi danes, podobno kot na začetku hidroenergetske izrabe, pojavljajo razlage, da je elektrifikacija odgovor na potrebe, da je tako skladna z željami gospodarstva ter nujni pogoj za nadaljnji razvoj območja.

Proti temu je vseskozi nastopal okoljevarstveni argument, ki je poudarjal enkratnost, neponovljivost, izjemnost in čistost reke ter vsestranski pomen nje-nega nezajezenelega toka, ki je povrh vsega v več tipih zavarovanih območij (med drugim zakon o reki Soči s pritoki od 1976, Triglavski narodni park od 1981, Natura 2000 od 2004). Temu se je kasneje pridružil tudi celovitejši pogled na gospodarstvo, ki poleg industrije omenja druge gospodarske dejavnosti, zlasti turizem.

V zadnjih dveh desetletjih v razpravah o prihodnji energetski usmeritvi Slovenije opažamo zanimivo

¹⁶⁴ Viršek, Elektrarnam.

¹⁶⁵ Močnik, SENG gleda.

¹⁶⁶ Močnik, Smaragdno zelena.

¹⁶⁷ Prav tam.

¹⁶⁸ Bahun, Natura 2000.

preusmeritev temeljne argumentacije. Skladno z odzivi na podnebne spremembe hidroenergetska izraba namreč ni več le temelj industrializacije in »razvoja« določenega območja, pri čemer Soča ni le »energetsko samozadostna«,¹⁶⁹ temveč je postala pomemben del nizkoogljičnega, to je »čistega« pridobivanja energije. Zajezovanje (zavarovane) reke je iz lokalnega naravovarstvenega izziva postalo lokalni način reševanja globalnega naravovarstvenega izziva, to je podnebnih sprememb.

V tej luči je razumljiv odziv SENG, ki upravljajo HE na Soči, da strateške dokumente Evropske unije razumejo kot podporo svojim načrtom. Leta 2011 so zatrdili, da ne bodo umaknili »razvojnih načrtov« za gradnjo HE Učja, saj »direktive EU ... zapovedujejo doseganje 25-odstotnega deleža obnovljivih virov energije v energetski bilanci Slovenije«. Tako je odprt prostor za nadaljevanje javne razprave, ki vsakih nekaj let poteka od konca druge svetovne vojne dalje. Javnost, ki je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v socialistični družbi težka dobila enakovreden prostor v primerjavi z odločevalci, ima danes na prvi pogled bolj »participativno« vlogo (slika 13), v resnici pa je prav tako »neenakopravno« razumljena kot subjekt prepričevanja in pristopa do »končne odločitve« (o gradnji HE Učja), ki »bo seveda stvar širšega konsenza in vključevanja vseh deležnikov, ki jih ta projekt zadeva«. Tu moramo opozoriti, da argumentacija ne navaja vključevanja javnosti, temveč le deležnikov, »ki jih ta projekt zadeva«,¹⁷⁰ kar lahko vzporejamo z zgoraj opisanimi postopki izpred pol stoletja in izločanjem lokalne družbe.

Zanimiva je tudi argumentacija Gospodarske zbornice Slovenije, ki je kot predstavnica upravljavca HE ugotovila, da bo ob opustitvi omenjenih načrtov prej ali slej prišlo do gradnje akumulacij, če že ne za potrebe hidroenergetike, pa za zaloge pitne vode. Tu ne gre za uporabo argumentacije podnebnih sprememb samih, temveč za njihove pričakovane posledice – zmanjševanje pretokov alpskih rek, ki so že dejstvo. Toda namesto da bi obstoječe naprave prilagodili prihajajočim spremembam, bo po njihovem mnenju »razvoj prisilil človeštvo, da bomo veliko bolj čuvali vodno bogastvo kot vir življenja in vseh človeških aktivnosti. Ob upoštevanju navedenega bo nujno prišlo do gradenj akumulacij, ki bodo služile za pitno in tehnološko vodo ter proizvodnjo električne energije. Soča s pritoki kot eden ključnih vodnih virov Slovenije je neprecenljivo bogastvo.«¹⁷¹

V stoletju so argumenti za gradnjo jezov v porečju Soče prešli več obdobji, in sicer od zagotavljanja lokalnih potreb (1890–1920), prek odgovarjanja na potrebe industrializacije in splošnega razvoja širše regije (1920–1940), do splošnih razvojnih potreb

(1940–1990), potreb trajnostnega razvoja s hidroenergijo kot predstavnico zelene energije (1990–2011) in nazadnje nizkoogljičnih potreb (od 2011 dalje), v prihodnosti pa si lahko obetamo še vodno-oskrbni argument, ki bo glede na trende pretokov alpskih rek¹⁷² morda še najmočnejši. Argumentacija odseva gospodarski in družbeni razvoj, saj je skozi desetletja prešla od podpiranja »razvoja« sekundarnih dejavnosti (industrija) do terciarnih (turizem).

V obravnavanem času je tudi pri zagovornikih gradnje HE v argumentiranju prišlo do vsebinskega premika. Naraščal je naravovarstveni pomen HE. Do leta 2000 so bile razumljene predvsem kot opozicija naravovarstvenim prizadevanjem, kasneje pa so v razlogih »za« gradnjo poudarjali njihovo trajnostno vlogo kot »obnovljivega« vira energije,¹⁷³ zlasti v primerjavi z drugimi, »fosilnimi« oziroma »ogljicnimi« viri energije.¹⁷⁴

Da je gradnja HE še vedno aktualna, dokazuje tudi nedavni članek v časniku *Delo* (17. 5. 2021), v katerem navajajo, da je Ministrstvo za okolje in prostor HE vključilo v podnebno strategijo.¹⁷⁵ Na Ministrstvu za infrastrukturo sicer menijo, da v zgornjem toku Soče gotovo ne bodo gradili večjih HE, tudi na pritokih ne, saj Sočo varuje poseben zakon, so pa zelo naklonjeni postavitvi malih HE.¹⁷⁶

Sklep

V članku predstavljamo razvoj hidroenergetske izrabe Zgornjega Posočja v zadnjem stoletju, s poudarkom na obravnavi zaporednih poskusov kaskadnega zajezevanja z zakonom zaščitene Soče z več deset metrov visokimi pregradami v času po drugi svetovni vojni. Prvi poskusi večjih zajezev segajo v šestdeseta leta preteklega stoletja. Obsežni, za takratni politični režim presenetljivi javni razpravi o HE Trnovo je sledil moratorij. V sedemdesetih letih so prav tako daljši čas javno obravnavali HE Kobarid. V obeh primerih naj bi gradnja HE reševala energetska krizo v Sloveniji (in Jugoslaviji), argumenti proti pa so se naslanjali predvsem na edinstvenost reke Soče in omejitve prihodnjega razvoja turizma. Tudi diskusijo o HE Kobarid so sklenili z moratorijem, javna razprava o HE pa se je sredi osemdesetih let prestavila na pritoke Soče. Tudi takrat so prebivalci v obsežni javni razpravi, ki je bila kakor prej-

¹⁷² Glej: Hrvatin in Zorn, *Trendi pretokov*; Hrvatin in Zorn, *Climate*.

¹⁷³ Energetiki izpostavljajo pozitivne vidike izrabe HE (Papler, *Dejavniki proizvodnje*, str. 2).

¹⁷⁴ Mervar, *Dlje ko bomo*.

¹⁷⁵ Tavčar, *Evropa z novimi*.

¹⁷⁶ Leskošek, *Gorski svet*, str. 8. Na reki Soči je trenutno sedem jezov, trije v Sloveniji in štirje v Italiji, na njenih pritokih pa je več kot trideset malih hidroelektrarn (slika 1). V predlogih za celotno Slovenijo je bila leta 2019 predvidena gradnja dodatnih približno dvajsetih velikih in stotih malih HE (Leskošek, *Divje reke*, str. 14–15).

¹⁶⁹ Seje delovnih teles.

¹⁷⁰ Močnik, *Zadnji poziv*.

¹⁷¹ Stališča in predlogi, str. 14.

šnji dve podprta z različnimi ustanovami s področja varstva okolja in turizma, zavrnilo potopitev doline in izselitev prebivalstva. Oblasti so tudi tokrat odločitev zgolj prestavile v prihodnost. Tako se v Posočju tudi v 21. stoletju srečujemo s poskusi sprememb zakonodaje in gradnje HE na pritokih Soče, zlasti na reki Učji.

V prispevku ugotavljamo, da je v desetletjih prišlo do sprememb zlasti v argumentaciji »za« gradnjo HE, ki nekako sledijo družbeno-gospodarskemu razvoju, hkrati pa so zelo podobne razvoju drugod v Alpah. V družbenem kontekstu Slovenije je tudi pomembna ugotovitev, da gre pri demokratični vključenosti javnosti v procese odločanja oziroma pri participativnih procesih bolj za nekakšne »argumente moči« kot za »moč argumentov«. V času komunističnega sistema so bili naravovarstveniki na primer okarani, ker se niso držali ustaljenih »ustavno« določenih oziroma predpisanih načinov odločanja, v novejšem času pa smo priča *ad-hoc* spremembam zakonodaje,¹⁷⁷ ki so spodbudile tudi mednarodno odmevne akcije.

VIRI IN LITERATURA

- Arnstein, Sherry R.: A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association* 35, 1969, št. 4, str. 216–224.
- Bahun, Polona: Natura 2000 ne pomeni nujno popolne prepovedi gradnje infrastrukturnih objektov. *Naš stik*, 9. 8. 2013.
- Bätzing, Werner: *Die Alpen: Geschichte und Zukunft einer europäischer Kulturlandschaft*. München: Beck, 2015.
- Bevk, Samo: Proti gradnji vodne akumulacije za HE Trebuša. *Idrijski razgledi* 29–31, 1986, str. 113–115.
- Bizjak, Alenka: Vse nared za razpravo o HE na Soči. *Delo* 21, 22. 12. 1979, št. 297, str. 31.
- Bizjak, Janez: Načrt za HE Trnovo in naša narodna zavest. *Kaplje* 66, 1966, str. 97–101.
- Bonan, Giacomo: An alpine energy transition: The Piave River from charcoal to "white coal". *Environmental History* 25, 2020, št. 4, str. 687–710.
- Bonan, Giacomo: *Le acque agitate della patria. L'industrializzazione del Piave (1882–1966)*. Roma: Viella, 2020.
- Debelak, Marjan (ur.): *Urbanistična obdelava območja predlagane hidroelektrarne Kobarid*. Ljubljana: Urbanistični inštitut SR Slovenije, 1974.
- Debelak, Marjan: Hidroelektrarna Trnovo in regionalno planiranje. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 45–51.
- Debelak, Marjan: Soča in hidroelektrarna Kobarid. *Proteus* 42, 1980, št. 6, str. 205–210.
- Drobež, M.: Nepotrebno glasovanje v Novi Gorici: Na seji goriške turistične zveze polemika o gradnji HE Trnovo. *Delo* 6, 21. 11. 1965, št. 317, str. 5.
- Dykes, Alan P. in Bromhead, Edward N.: The Vaiont landslide: Re-assessment of the evidence leads to rejection of the consensus. *Landslides* 15, 2018, str. 1815–1832.
- Golja, Aleš in Brilly, Mitja: Urejanje podeželskega prostora za rekreacijske namene na primeru zgornjega povodja reke Soče. *Urbani izziv* 19, 2008, št. 1, str. 94–103.
- Hobič, Vojko: Tolmincem ne bo manjkalo. *Delo* 22, 30. 7. 1980, št. 176, str. 5.
- Horvat, Matija: Kardiolog o HE Kobarid. *Delo* 15, 20. 7. 1973, št. 195, str. 27.
- Hrvatina, Mauro in Zorn, Matija: Climate and hydrological changes in Slovenia's mountain regions between 1961 and 2018. *Ekonomska i ekohistorija* 16, 2020, str. 201–218.
- Hrvatina, Mauro in Zorn, Matija: Trendi pretokov rek v slovenskih Alpah med letoma 1961 in 2010. *Geografski vestnik* 89, 2017, št. 2, str. 9–35.
- Jakše, Marko: Igračkanje na bregu. *Delo* 15, 20. 9. 1973, št. 256, str. 5.
- Jakše, Marko: Kdo nam »reže« elektriko. *Delo* 15, 18. 1. 1973, št. 15, str. 4.
- Jakše, Marko: Koliko elektrarn še na naših rekah. *Primorski dnevnik* 39, 28. 6. 1975, št. 9149, str. 6.
- Jakše, Marko: Tok čez pet let. *Delo* 15, 28. 6. 1973, št. 174, str. 1.
- Javornik, Špela: Skrivnostna vasica pogledala na dan. *Delo*, 2. 6. 2021.
- Jelenc, Stane: Izkoriščanje vodnih sil na Goriškem. *Goriški zbornik 1947–1957*, 1957, str. 261–266.
- Jeras, France: Kako naj preprečimo hudo električno sušo. *Delo* 14, 30. 3. 1972, št. 87, str. 2.
- Jonko, Ciril: Komu naj služi Soča? *Tovariš* 27, 16. 3. 1971, št. 11, str. 14.
- Jug, Venčeslav: *Geografski pogoji za hidroenergetsko izrabo Soče in soški hidroenergetski sistem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 1967.
- Kante, Lojze: Odloča naj ekonomski interes: Pred odločitvijo je treba objektivno določiti vse okoliščine. *Delo* 5, 5. 9. 1964, št. 242, str. 3.
- Kardelj, Edvard: Pismo Edvarda Kardelja Planinski zvezi Slovenije: Dokumenti s proslave ob 200-letnici prvega vzpona na Triglav. *Planinski vestnik* 78, 1978, št. 10, str. 601.
- Kenda, Franc: Prebivalci Čezsoče o gradnji hidrocentrale Trnovo. *Delo* 5, 4. 9. 1964, št. 241, str. 2.
- Kofol, Karla: Gospodarska raba voda na Tolminskem. *Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem* (ur. Karla Kofol). Tolmin: Tolminski muzej, 2017, str. 113–160.
- Komac, Blaž in Zorn, Matija: Naravne in umetne pregrade ter z njimi povezani hidro-geomorf-

¹⁷⁷ Šifkovič Vrbica, Statusi.

- ni procesi. *Geografski vestnik* 88, 2016, št. 2, str. 69–90.
- Komac, Blaž in Zorn, Matija: Samo od naravnih lepot se ne da živeti. *Delo, Sobotna priloga* 63, 31. 7. 2021, št. 175, str. 22–23.
- Komac, Blaž: Zgodbe iz Narnije – kako dolgo še? *Delo*, 11. 8. 2011.
- Kovač, Valentin: Ekonomska vrednost HE Trnovo: Nuklearna elektrarna za sedaj ne pride v poštev. *Delo* 5, 19. 9. 1964, št. 256, str. 3.
- Kovačič, Edmond: Nikar polovičnih resnic o Soči. *Delo* 15, 24. 11. 1973, št. 320, str. 29.
- Kozinc, Željko: Komu naj služi Soča. *Tovariš* 27, 1971, št. 8, str. 26–29.
- Kozinc, Željko: Zadrega s Sočo. *Delo* 15, 7. 11. 1973, št. 303, str. 2.
- Kugy, Julius: *Die Julischen Alpen in Bilde*. Graz: Leykam Verlag, 1934.
- Kugy, Julius: *Julijske Alpe v podobi*. Maribor: Založba Obzorja, 1971.
- Kunaver, Jurij (ur.): *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov*. Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978.
- Kuščer, Dušan in Grad, Karl in Nosan, Anton in Ogorelec, Bojan: Geološke raziskave soške doline med Bovcem in Kobaridom. *Geologija* 17, 1974, str. 426–476.
- Kuščer, Dušan: Kaj dobimo, kaj izgubimo. *Delo* 15, 17. 11. 1973, št. 313, str. 27.
- Leskošek, Tina: Divje reke ali beton? Rok Rozman o vplivih hidroelektrarn. *Planinski vestnik* 119, 2019, št. 7–8, str. 12–15.
- Leskošek, Tina: Gorski svet in pridobivanje energije: Ministrstvo za infrastrukturo o načrtih Slovenije. *Planinski vestnik* 119, 2019, št. 7–8, str. 4–8.
- Lipovšek, Radovan: »Hidroenergija da, hidroelektrarna Kuk ne«. *Trebuški zbornik: Alpski mladinski raziskovalni tabor (1996–1998)*. Tolmin: Tolminski muzej, 2003, str. 259–266.
- Malovrh, Polona: Lastniki zemlje razburjeni, Arso skrivnostni. *Delo*, 27. 9. 2019.
- Melik, Anton: Elektrarna ne bo pokvarila narave? Računati moramo z realnim stanjem v Soški dolini med Boko in Bovcem. *Delo* 5, 14. 9. 1964, št. 251, str. 3.
- Menaše, Helena: Javna razprava o projektu hidroelektrarne Trnovo v dnevnem časopisju. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 53–58.
- Menaše, Helena: Javni simpozij o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje HE Trnovo. *Varstvo narave* 4, 1965 (1966), str. 101–104.
- Mervar, Aleksander: Dlje ko bomo tiščali glavo v pesek, višji bo končni račun. *Delo*, 8. 9. 2018.
- Mikša, Peter in Zorn, Matija: The Julian Alps (Slovenia): between protection and »modernization«. *Ekonomski i ekohistorija* 13, 2017, str. 147–158.
- Močnik, Blaž: Čas, da podremo prvi jez na Soči? *Delo*, 31. 7. 2019.
- Močnik, Blaž: SENG gleda v sonce, čaka še veter. *Delo*, 18. 9. 2019.
- Močnik, Blaž: Smaragdno zelena luč za nove elektrarne na Soči. *Delo*, 13. 7. 2011.
- Močnik, Blaž: Zadnji poziv za umik načrtov HE Učja. *Delo*, 3. 8. 2018.
- Nared, Janez in Bole, David (ur.): *Participatory Research and Planning in Practice*. Cham: Springer, 2020.
- Natek, Karel: Možnosti nadaljnjega sonaravnega razvoja ob treh sosednjih južnoalpskih rekah: Piavi, Tilmentu in Soči. *Dela* 13, 1999, str. 201–211.
- Nusdorfer-Vuksanović, Metka in Vidrih-Lavrenčič, Lilijana: *Elektrarne, mlini, žage, vodovodi ... v porečju Soče 1918–1943*: Predstavitev dokumentov Tehničnega urada Gorica. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1991.
- Orožen Adamič, Milan: Kako naj vrednotimo pokrajino? *Proteus* 33, 1970/1971, št. 4, str. 152–156.
- Papler, Drago: Dejavniki proizvodnje električne energije na primerih izbranih hidroelektrarn na slovenskih rekah Drava, Sava in Soča. 27. posvetovanje »Komunalna energetika / Power engineering« (ur. Jože Pihler). Maribor: Univerza v Mariboru, 2018, str. 1–20.
- Pasternjak, Aco: Energetika ima zdaj prednost. *Delo* 15, 4. 10. 1973, št. 270, str. 2.
- Pavšič Milost, Aleksandra: *Zgodba o luči: Soške elektrarne Nova Gorica 60 let*. Nova Gorica: Soške elektrarne, 2007.
- Peterlin, Stane in Sedej, Ivan: Projekt hidroelektrarne Trnovo in varstvo pokrajine. *Varstvo narave* 2–3, 1963/64 (1965), str. 13–44.
- Peterlin, Stane: Maks Wraber: Botanik, ki je reševal zgornjo Sočo. *Delo*, 29. 4. 2016.
- Peterlin, Stane: Nesprejemljiva delitev na tehnokrate in romantike. *Delo* 20, 11. 10. 1978, št. 236, str. 8.
- Peterlin, Stane: Ob načrtu za akumulacijsko elektrarno na Soči. *Proteus* 28, 1966, št. 6, str. 137–141.
- Peterlin, Stane: Oživljena pobuda za elektrarno na Soči. *Proteus* 33, 1970, št. 2, str. 53–55.
- Peterlin, Stane: Soča – preizkus naše zrelosti. *Proteus* 42, 1980, št. 6, str. 203–204.
- Pirih, Darja: Soška dolina bi bila precej drugačna: O neuresničenih načrtih za elektroenergetsko izrabo vodotokov v Posočju. *Tolminski zbornik 2020*, 2020, str. 313–328.
- Piskernik, Angela: Iz zgodovine slovenskega varstva narave. *Varstvo narave* 2–3, 1963/1964 (1965), str. 59–74.
- Platiše, Gabrijel: Turizem ali električna energija? *Delo* 5, 22. 8. 1964, št. 288, str. 3.
- Plut, Dušan: 10. zborovanje slovenskih geografov v Zg. Posočju. *Geografski obzornik* 22, 1975, št. 3–4, str. 43–46.
- Podgornik, Rudi: Proti anarhičnosti v slovenskem elektrogospodarstvu in proti nekritični ekologiji! *Tribuna* 29, 1980, št. 7–8, str. 7.

- Polajnar Horvat, Katarina in Smrekar, Aleš in Zorn, Matija: The development of environmental thought in Slovenia: A short overview. *Ekonomski i ekohistorija* 10, 2014, str. 16–25.
- Poročilo o javni obravnavi predloga NEP: 1. del. Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan (http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/publikacije/nep/nep_javna_obravnavna_porocilo.pdf) (6. 6. 2021).
- Potočnik, Miha: Planinska zveza o HE Trnovo na Soči. *Planinski vestnik* 66, 1966, št. 1, str. 16–21.
- Potočnik, Peter: HE Kobarid do l. 1976. *Delo* 15, 25. 9. 1973, št. 261, str. 15.
- Potočnik, Peter: Kobarid. HE da ali ne? *Delo* 15, 13. 11. 1973, št. 309, str. 2.
- Potočnik, Peter: Nujno do odločitve za HE Kobarid. *Delo* 17, 6. 3. 1975, št. 54, str. 2.
- Premrl, Pawel P.: Viri za najčistejšo elektriko so obnovljivi. *Delo*, 30. 1. 2020.
- Prešern, Ivan: HE Trnovo na javni tribuni: S simpozija o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje HE. *Delo* 6, 26. 11. 1965, št. 322, str. 2.
- Prešern, Ivan: Nove pobude na simpoziju o HE Trnovo. *Delo* 6, 29. 11. 1965, št. 323, str. 2.
- Radinja, Darko: Geografska problematika hidroenergetskega izkoriščanja Soške doline. *Geografski obzornik* 13, 1966, št. 3–4, str. 98–104.
- Radinja, Darko: Projektirana HE Trnovo v Soški dolini. *Geografski obzornik* 12, 1965, št. 4, str. 114–119.
- Radinja, Darko: Rečni režimi v Zgornjem in Srednjem Posočju. *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov* (ur. Jurij Kunaver). Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978, str. 101–125.
- Ravbar, Marjan in Orožen Adamič, Milan: Varstvo narave ter problemi okolja ob načrtih za hidroelektrarne v Zgornjem Posočju. *Zgornje Posočje: Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov* (ur. Jurij Kunaver). Ljubljana: Geografsko društvo Slovenije, 1978, str. 231–249.
- Rober, Marija: Vroča hči planin. *Delo* 21, 16. 3. 1979, št. 63, str. 4.
- Rogelj, Silvestra: Sporna elektrika. *Delo* 20, 24. 7. 1978, št. 168, str. 3.
- Rogelj, Silvestra: Za dve desetletji odložen sklep o Soči in Radovni. *Delo* 22, 3. 7. 1980, št. 155, str. 1.
- Roš, Katja: »Kobariška« elektrarna Tolmincem ni pogodu. *Delo* 20, 3. 11. 1978, št. 254, str. 2.
- Roš, Katja: Čemu uničiti dolino Idrijce za pičel delež elektrike? *Delo* 29, 16. 4. 1987, št. 89, str. 10.
- Roš, Katja: Črne napovedi za gradnjo idrijske elektrarne. *Delo* 29, 18. 3. 1987, št. 64, str. 9.
- Roš, Katja: Drugi krog priprav na razpravo o HE Kobarid. *Delo* 21, 11. 12. 1979, št. 287, str. 10.
- Roš, Katja: Elektrika iz gorskega potoka. *Delo* 29, 6. 10. 1987, št. 232, str. 5.
- Roš, Katja: HE Trebuša – preteklost. *Delo* 34, 27. 1. 1992, št. 21, str. 3.
- Roš, Katja: HE Trebuša je še sporna. *Delo* 34, 22. 1. 1992, št. 17, str. 2.
- Roš, Katja: HE Trebuša je za javnost vedno znova kamen spotike. *Delo* 31, 23. 11. 1989, št. 272, str. 11.
- Roš, Katja: Kdo naj bi gradil male HE na tolminskih vodah? *Delo* 29, 6. 1. 1987, št. 3, str. 9.
- Roš, Katja: Koliko elektrarnic namesto nevarne velikanke Trebuše? *Delo* 29, 4. 9. 1987, št. 215, str. 4.
- Roš, Katja: Malo navdušenje za elektrarno. *Delo* 29, 3. 4. 1987, št. 78, str. 7.
- Roš, Katja: Na Knežci so pognali drugo v verigi elektrarn. *Delo* 35, 2. 12. 1993, št. 280, str. 12.
- Roš, Katja: Nepotreben dim? *Delo* 21, 7. 3. 1979, št. 55, str. 2.
- Roš, Katja: Obstale priprave na HE Kobarid. *Delo* 20, 24. 11. 1978, št. 273, str. 3.
- Roš, Katja: Odločen »ne« elektrarni na Trebuši. *Delo* 29, 18. 4. 1987, št. 91, str. 4.
- Roš, Katja: Razprave o okolju naj ne bodo površne. *Delo* 21, 27. 2. 1979, št. 48, str. 2.
- Roš, Katja: Strah pred hidroelektrarno Trebuša na Idrijci je odveč. *Delo* 32, 31. 1. 1990, št. 25, str. 7.
- Roš, Katja: Strpno in celovito o elektrarni na Soči. *Delo* 21, 22. 11. 1979, št. 273, str. 2.
- Roš, Katja: Škodljiva molčečnost stroke. *Delo* 29, 21. 4. 1987, št. 93, str. 4.
- Roš, Katja: Tudi predsedstvo tolminske SZDL je proti HE Trebuša. *Delo* 29, 11. 6. 1987, št. 134, str. 6.
- Roš, Katja: Ustavljena razprava o graditvi HE Kobarid. *Delo* 22, 1. 10. 1980, št. 230, str. 3.
- Roš, Katja: Varstvo okolja ima v programu idrijske ZK pomembno mesto. *Delo* 32, 8. 2. 1990, št. 32, str. 7.
- Roš, Katja: Žrtvovati dolino Idrijce? *Delo* 28, 18. 2. 1986, št. 40, str. 7.
- Rutar, Franc: Elektrarna ne bo pokvarila narave: Stališča skupščine občine Tolmin do gradnje HE Trnovo. *Delo* 5, 2. 9. 1964, št. 239, str. 3.
- Sajovic, Dušan: Zakaj hidroelektrarna Trnovo? Potrebe po električni energiji v Jugoslaviji stalno rasejo. Mnenje in kritika. *Delo* 5, 11. 9. 1964, št. 248, str. 3; 12. 9. 1964, št. 249, str. 3.
- Seje delovnih teles – Izbrani zapis seje: Odbor za gospodarstvo. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije, 7. 5. 2015.
- Seunig, F.: Strokovnjaki o hidroenergetiki: Iz razprave na včerajšnjem plenumu Elektrotehniške zveze Slovenije. *Delo* 7, 25. 2. 1966, št. 53, str. 2.
- Slokar, Tonja: Neizkoriščena energija iz slovenskih voda. *Delo* 22, 23. 5. 1980, št. 120, str. 4.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 1994.
- Sršen, Slavko: HE Trnovo. *Turistični vestnik* 13, 1965, št. 11, str. 265–269.

- Sršen, Slavko: Zakaj Turistična zveza Slovenije odklanja gradnjo HE Trnovo. *Turistični vestnik* 14, 1966, št. 1, str. 3–15.
- Stališča in predlogi Gospodarske zbornice Slovenije do Osnutka predloga Nacionalnega energetskega programa Republike Slovenije za obdobje do leta 2030: Aktivno ravnanje z energijo. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije, 2011 (<https://www.gzs.si/pripone/STALI%C5%A0%C4%8CA%20GZS%20na%20NEP%2015.%2010%202011.pdf> (6. 6. 2021)).
- Stefančič, Zdravko: Dodatne študije. *Delo* 15, 16. 11. 1973, št. 312, str. 3.
- Stefančič, Zdravko: HE Kobarid: še dokumente. *Delo* 15, 17. 11. 1973, št. 313, str. 4.
- Šimac, Rudi: Izraba vodne energije porečja Soče. *Goriški zbornik*, 1968, str. 53–56.
- Švajgar, Rasto: Kakšna bo dokončna odločitev? Pospešiti je treba izbiro novih elektroenergetskih objektov. *Delo* 6, 12. 11. 1965, št. 308, str. 3.
- Tavčar, Borut: Evropa z novimi cilji, naš zaostanek pa se povečuje. *Delo*, 17. 5. 2021.
- Treaty of peace with Italy*. Pariz, 10. 2. 1947.
- Triler, Andrej: Nova fronta na Soči. *Tovariš* 29, 1973, št. 47, str. 42–44.
- Trontelj, Jože: Soča in požrešnost energetikov: ali bomo dopustili »ukinitve naravne vrednote z uredbo«? Javne izjave. Ljubljana: SAZU, 22. 7. 2011.
- Viršek, Damjan: Elektranam z velikimi jezovi se izteka čas. *Delo*, 30. 9. 2019.
- Vošnjak, Mitja: Pisma bralcev: Zakaj javna razprava o gradnji centrale na Soči? *Delo* 6, 11. 11. 1965, št. 307, str. 2.
- Vranješ, Matej: Zgodbe z »najlepše reke«: humanističnogeografski pogled na zgodovino razvoja in upravljanja turizma na Soči. *Geografski vestnik* 92, 2020, št. 2, str. 29–44.
- Water and Water Management Issues: Report on the State of the Alps*. Alpine Signals – Special Edition 2. Bolzano: Permanent Secretariat of the Alpine Convention, 2009.
- Wraber, Maks: *Bovška hidrocentrala v luči varstva narave in pokrajine*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1965.
- Zakon o določitvi zavarovalnega območja za reko Sočo s pritoki. *Uradni list SRS*, 1976, št. 7. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave. *Uradni list Republike Slovenije*, 1996, št. 4. Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o določitvi zavarovanega območja za reko Sočo s pritoki. *Uradni list SRS*, 1986, št. 29. Ljubljana.
- Zakon za uravnoveženje javnih financ. *Uradni list Republike Slovenije*, 2012, št. 40. Ljubljana.
- Zalokar, C.: Potrebna informacija: O Soči ne odločajo le Tolminci *Občinski poročevalec: glasilo občine Domžale* 19, 18. 4. 1980, št. 5, str. 4.
- Zapisnik javnega simpozija o družbeno-ekonomski upravičenosti gradnje hidroelektrarne Trnovo*. Ljubljana: Republiški sekretariat za urbanizem, 1965.
- Zorn, Matija in Mikša, Peter: The Rapallo Border between Italy and Yugoslavia after the First World War. *Histoire des Alpes* 23, 2018, str. 165–181.
- Zorn, Matija: Podori na Dobraču. *Geografski vestnik* 74, 2002, št. 2, str. 9–20.
- Zorn, Matija: The economic role of the Drava River in Slovenia: From navigation to hydropower. *Podravina* 17, 2018, št. 33, str. 32–62.
- Žnideršič, Martin: Razgovor s projektantom nove bohinjsko-soške elektrarne. *Slovenski poročevalec* 14, 2. 6. 1953, št. 128, str. 4.

ČASOPISI

- Delo*, 1964, 1965, 1972, 1973, 1975, 1978–1980, 2019.
- Planinski vestnik*, 1964.
- Primorski dnevnik*, 1977.

SPLETNI VIRI

- ENGIS: Geografski informacijski sistem za področje obnovljivih virov energije <http://www.engis.si/portal.html> (7. 6. 2021).
- Omladič, Luka: Za zgornjo Sočo vlada odpravlja okoljske omejitve <https://kvarkadabra.net/2011/07/za-zgornjo-so-co-vlada-odpravlja/> (6. 6. 2021).
- Register energetskega dovoljenj. Ljubljana: Ministrstvo za infrastrukturo http://www.energetika-portal.si/fileadmin/dokumenti/podrocja/energetika/energetsko_dovoljenje/register_ed_20.05.2014.htm (6. 6. 2021).
- Schiaroli, Ludovica: Salviamo la Val di Genova, 20. 4. 2020 <https://gognablog.sherpa-gate.com/salviamo-la-val-di-genova/> (6. 6. 2021).
- SENG – Soške elektrarne <https://www.seng.si/en/hydropower-plants/> (5. 6. 2021).
- Šifkovič Vrbica, Senka: Statusi NVO v javnem interesu pod udarom sprememb predpisov. *Mreža za prostor*, 20. 11. 2020 <https://www.mrezaprostor.si/gradiva/odzivi/pop-up-posvet-statusi-nvo-v-javnem-interesu-pod-udarom-sprememb-predpisov-2/> (6. 6. 2021).



S U M M A R Y

»The Soča, the most beautiful river in Europe« – Between hydroelectric power and natural protection

The article presents the development of hydro-power use in the Upper Soča Valley in the last century, with a particular focus on the successive attempts to build cascade dams of tens of meters in height on the legally protected Soča River in the period after the Second World War. Four major hydroelectric power plants (HPPs) were built in its middle and lower reaches with an average annual energy production of about 1100 GWh, whereas the potential of the Soča River is estimated at up to 1800 GWh.

In the article, we analyse the plans for further hydropower exploitation of the upper reaches of the river, as well as the reasons and arguments against them. We note changes in the argumentation in favour of constructing HPPs over the decades, which in some ways follow the socio-economic development. At the same time, they are very similar to the development elsewhere in the Alps.

In the last century, the arguments for the construction of dams in the catchment area of the Soča River went through several periods, namely, from: satisfying the local needs (Austria-Hungary; the 1st period according to Bätzing), responding to the needs of industrialization and general development of the wider region (Italy; the 2nd period), the needs of development (Yugoslavia; the 3rd and 4th periods), the needs of sustainable development with hydro-power as a representative of green energy (Slovenia; the 5th period), and, finally, the needs of low carbon society (the 6th period). A water supply argument can

be expected in the future, which could become even stronger, given the trends of Alpine river flows.

The first attempts to build large dams date back to the 1960s. An extensive public debate on the HPP Trnovo, which came as a surprise to the political regime of the time, was ended by a 20-year moratorium. In the 1970s, the HPP Kobarid was also publicly discussed for a long time. In both cases, the arguments against were mainly based on the uniqueness of the Soča River and the limitations of the future development of tourism. In the 1980s, the damming of the Idrijca River was planned (HPP Trebuša) but met with fierce resistance, and the decision was ultimately postponed. In the 21st century, the Upper Soča Valley has also faced attempts to change the legislation and build HPPs on the Soča tributaries, especially on the Učja River.

Over the last two decades, we have observed an interesting shift in the basic argumentation in discussions on the future energy orientation of Slovenia. In line with the responses to Climate Change, hydropower use is no longer only the basis of industrialization and “development” of an area where the Soča River is “energy self-sufficient”, but it has also become an important part of low-carbon, i.e., “clean” energy production.

The debate on the use of the Soča River is important for Slovenia because it reflects the development of nature conservation and river management thought for several decades, with the expansion of the spatial importance of HPPs and with the growing significance of participation of individuals and non-governmental organizations. In the Slovenian social context, it is important to note that the democratic involvement of the public in decision-making or participatory processes reflects a kind of balance between the governmental “argument of power” and the non-governmental “power of argument”.



*Pregrade za potrebe hidroenergetskih objektov na Soči –
zgoraj: pregrada Podselja, zgrajena leta 1939 za potrebe HE Dobljar;
sredina: pregrada Ajba, zgrajena leta 1940 za potrebe HE Plave;
spodaj: pregrada Solkan, zgrajena leta 1984 za potrebe HE Solkan (fotograf: Matija Zorn).*